

PROGRAMSKA IN ORGANIZACIJSKA PRIZADEVANJA SLOVENSКИH POLITIČNIH STRANK ZA PRIDOBITEV KMEČKIH MNOŽIC 1918 – 1920

Miroslav Stiplovšek*

UDC 329(497.12) "1928/1920": 323.325

Miroslav STIPLOVŠEK, lecturer, the Faculty of Art, the University of Ljubljana; 61000 Ljubljana, Yu: PROGRAMME AND ORGANISATION ACTIVITIES OF THE SLOVENE POLITICAL PARTIES TO WIN THE SUPPORT OF THE RURAL POPULATION.

All the political parties tried to canalize the dissatisfaction of the farmers with the measures taken by the new authorities and the policy of the bourgeois parties by founding special farmers' unions and even an independent Farmers' Party (SKS). The two labour parties, the Yugoslav Social Democratic Party (JSDS) and the Communist Party (KS), too, tried to take advantage of this situation. The author establishes that the success of these efforts was reflected in the elections for the constitution assembly in 1920 in the relative success of the Slovene Farmers' Party within the bourgeois parties, and of the Yugoslav Social Democratic Party within the labour parties.

Prva svetovna vojna in oktobrska revolucija nista prelomno vplivali le na revolucionarno usmeritev delavskega gibanja, temveč sta povzročili tudi bistvene spremembe v kmečkem gibanju in v razmerah na vasi, sovjetski odlok o zemlji pa je pokazal tudi kakovostno nov način reševanja izredno perečega agrarnega vprašanja. Tudi slovenski kmet ni bil več pripravljen živeti po starem in poslušno slediti starim političnim vodnikom, ki so ga rabili predvsem kot volilca za krepitev svoje moči, temveč je hotel postati aktiven družbenopolitični dejavnik pri razreševanju vseh do skrajnosti zaostrenih nacionalnih in socialnoekonomskih problemov. Iz bogate problematike kmečkega gibanja in vprašanja bomo prikazali, kako so si v obdobju od prevrata 29. oktobra 1918 do volitev v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920 stare in nove politične stranke prizadevale pridobiti slovenskega kmeta z vključitvijo njegovih najbolj perečih problemov v svoje programe in z novimi organizacijskimi oblikami ter kakšni so bili rezultati njihovega delovanja za vpliv na vasi.¹ Glede na številčno moč slovenskega kmečkega prebivalstva (okoli 65 %, ² kar je sicer manj od jugoslovanskega povprečja okoli 80 %

* Dr. Miroslav Stiplovšek, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Aškerčeva 12

1. Splošni podatki o programih in organizacijskem razvoju slovenskih političnih strank so zlasti v razpravi dr. Metoda Mikuža, Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji (Zgodovinski časopis IX – 1955, str. 107 – 137) in v njegovem delu Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917 – 1941, Ljubljana 1965 ter v razpravi dr. Melite Pivec, Programi političnih strank in statistika volitev v zborniku Slovenci v desetletju 1918 – 1928, Ljubljana 1928, str. 357 – 373.
2. Podatki se malenkostno razhajajo: dr. Milivoje Erić npr. navaja v delu Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918 – 1941 god., Sarajevo 1958, da se je na Slovenskem preživljalo s kmetijstvom od 65 do 67 % prebivalstva, Fran Erjavec pa v delu Kmetiško vprašanje v Sloveniji, Ljubljana 1928, podatek 65,2 % za območje Kranske in slovenske Štajerske, po ljudskem štetju iz leta 1921 pa 63 % (str. 12).

prebivalstva, ki je živelo od agrarne proizvodnje) je bil ta boj tudi odločilen za politično prevlado na Slovenskem, do katere se nihče ni mogel dokopati, če ni uspel pridobiti tudi kmečkih množic. Poudarimo naj, da je bilo prav v obravnavanem obdobju delovanje političnih strank na podeželju izredno razgibano, v tako kratkem času pa je prišlo tudi do velikih sprememb v političnih opredelitvah slovenskega kmeta.

Prva svetovna vojna je prav med kmečkim prebivalstvom terjala največji krvni davek, gospodarsko so ga prizadele zlasti brezobzirne rekvizicije pridelkov in živine, trpelo pa je tudi zaradi splošnega pomanjkanja osnovnih življenjskih potrebščin. Na njegov račun so bogateli verižniki, le delno pa so tudi sami kmetje uspeli višek pridelkov ugodno prodati in se tako rešiti dolgov.³ Vojna je tudi povsem zavrla nabavljanje novega orodja in opreme. Vse to je skupno z nacionalnim zatiranjem povzročalo na slovenskem podeželju „vse večje nezadovoljstvo in željo po miru“, ki jo je odločno in množično pokazalo zlasti v deklaracijskem gibanju.⁴ Stopnjevanje revolucionarnosti ljudskih množic sta z bojznijo za svoj vpliv spremljali obe slovenski meščanski stranki. Tako je klerikalni dnevnik Slovenec 15. junija 1918 poudarjal potrebo, da Vseslovenska ljudska stranka (VLS) še do jeseni povsod razprede mrežo svojih odborov, kajti „čas drvi kot vlak brez vlakovodje.“ Ugotovil je, da so svetovni in domači dogodki „globoko razburkali tudi duše. Zastarela načela padajo, vstajajo druga, nova. Vse je v kaotičnem stanju. Da ne izgubimo krmila v tej revoluciji duhov, je zopet treba zlasti notranjega dela, trdne organizacije enako mislečih...“⁵ Korak dalje je napravila liberalna stranka, ki je konec junija 1918 ob združitvi Narodnonapredne stranke in liberalne stranke za Štajersko v Jugoslovansko demokratsko stranko (JDS) poskušala novim razmeram prilagoditi tudi svoj program. Predstavniki mlade struje so na ustanovnem občnem zboru zahtevali celo socializacijo, v program pa je bilo vključenih več točk za izboljšanje položaja kmečkega prebivalstva: npr. osredotočenje in depolitizacija združništva, pospešitev ustanavljanja kmetijskih produkcijskih, trgovskih in drugih strokovnih organizacij in ustanov, upeljava novih kultur, zakonska omejitev parcelizacije in kopičenja zemlje v rokah veleposestnikov, kot začetek socialne zakonodaje v korist kmečkih delavcev in gospodarsko šibkih posestnikov pa uvedbo starostnega zavarovanja itd.⁶ Kmalu nato so liberalci v svojem listu za podeželje Domovini zahtevali tudi nacionalizacijo okrog 200.000 ha zemlje, ki so jo imeli na Slovenskem tuji veleposestniki ter ukinitve fidejkomisov, kar vse so smatrali za predpogoj za zdrav razvoj kmečkega stanu.⁷ Kasneje so v agitaciji na podeželju poudarjali, da je prav JDS prva zahtevala agrarno reformo. Eden liberalnih prvakov dr. Vladimir Ravnihar je ob radikalizaciji programa poudaril, da „je čisto jasno, da bo izginil s svetovno vojno s sveta stari družabni red... Začeti bo treba čisto novo življenje, ki se bo razlikovalo od prejšnjega kot dan od noči. Marsikaj se bo prevrnilo brez nas, veliko proti nam, a veliko tega, kar in kako se bo zgodilo, zavisí tudi od nas samih...“ To so vzroki za temeljit prelom JDS s preteklostjo in za začrtanje novega programa.⁸ Takšno pisanje in ukrepi jasno pričajo, da sta se obe meščanski stranki

3. Fran Erjavec je v omenjenem delu ugotovil, da je večina slovenskih kmetov med vojno plačala svoje dolgove in poudaril: „S tem je bilo pa naše kmetijstvo rešeno najhujšega bremena, in če pogledamo njegov položaj v času prevrata, moramo priznati, da je bil na splošno zadovoljiv (str. 11).

4. Franček Saje, Revolucionarno gibanje kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917 – 1919. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VII – 1967, št. 1 – 2, str. 141 (cit. Saje).

5. Slovenec št. 135, 15. 6. 1918.

6. Domovina št. 23, 5. 7. 1918.

7. Domovina št. 24, 16. 7. 1918.

zavedali resne ogroženosti, če se naglo ne prilagodita novim razmeram. Kot pglavitno taktiko za ohranitev svojega vpliva pa sta že tedaj začrtali predvsem temeljito radikalizacijo programa in okrepljeno organizacijsko delo.

Že v prevratnih dneh se je njihova bojazen v marsičem uresničila. Na veliki manifestaciji ob razglasitvi osvoboditve izpod avstroogrške oblasti 29. oktobra 1918 v Ljubljani so udeleženci nosili ne le transparente s pozdravi Zedinjeni Sloveniji, državi SHS in republiki, temveč tudi z gesli: *Le vkup uboga gmajna, Za staro pravdo, Slava Matiji Gubcu.*⁹ Tako je že ta manifestacija in nato še številni shodi pokazala, da so ljudske množice poleg narodne osvoboditve posebno odločno zahtevale rešitev svojih socialnih problemov. Poudariti moramo, da sta narodna vlada in Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS) neposredno po prevratu uspeli zadržati delavstvo pred odločnimi nastopi in da je prišlo do prvih revolucionarnih akcij predvsem na kmečkem podeželju.

Toda ljudske množice niso ostale le pri postavljanju zahtev. Po prvih ukrepih narodne vlade SHS v Ljubljani, med katerimi je zlasti podaljšanje veljavnosti starih avstrijskih zakonov in njena naslonitev na stari osvoženi upravopolitični aparat pomenila hudo razočaranje, so ponekje kmetje in delavci pokazali, da drugače pojmujejo t.i. nacionalno revolucijo. Svojo predstavo o svobodi so pokazali z napadi na orožnike, uradnike, avstrofilske duhovnike in verižnike (Vinica, Krško polje, Brestanica, Semič, Loška dolina itd), kmetje pa so začeli pleniti na nekaterih veleposevstvih in sekati les v graščinskih gozdovih. Do največjega spontanega revolucionarnega gibanja za razdelitev veleposestniške zemlje je takoj po vojni prišlo v Prekmurju, ki pa ga je madžarska vojska že v nekaj dneh krvavo zadušila. Narodni svet in narodna vlada sta takoj po prevratu dobivala poročila, da na posameznih območjih vladajo „boljševiške razmere“, vendar ta oznaka ni bila vedno ustrezna. Več krajevnih narodnih svetov je sprejelo revolucionarne odločitve, ki jih višje oblasti niso hotele priznati, skratka v različnih oblikah se je takoj po prevratu kazal prepad med ukrepi in hotenji nove oblasti ter med zahtevami in akcijami „na terenu.“¹⁰

Edvard Kardelj je prav agrarno reformo označil kot „osrednje vprašanje naših prevratnih dni“.¹¹ Kmečko prebivalstvo jo je odločno zahtevalo in v nekaterih akcijah tudi izvajalo, kar je posledica socialne strukture ter posestnih razmer na Slovenskem. Po zemljiški odvezi so nekdanji fevdalci obdržali še velike komplekse zemlje, ki so postali veleposestvo v kapitalističnem smislu. Ta veleposestva so se v nadaljnjih desetletjih še povečevala, medtem ko so se srednja in mala posestva zaradi zadolženosti in načina dedovanja drobila. Po uradni statistiki je bilo leta 1902 na Kranjskem in slovenskem Štajerskem, to je približno na ozemlju jugoslovanske Slovenije, skoraj ena četrtnina manjših posestev od 1 ha, kar 56,65 % posestev pa do 5 ha. Tako je bila večina slovenskih kmetij pasivnih, kajti zgolj s posestvom manjšim od 5 ha se ni bilo mogoče preživljati in si je morala posestnikova družina poiskati dodaten zaslužek. Po oceni je bilo pred prvo svetovno vojno na Kranjskem in Štajerskem okrog 40.000 poljedelskih delavcev ter okrog

8. Glej opombo 6.

9. Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi. Ljubljana 1938, str. 143.

10. Saje, str. 143–144; Miro Stiplovšek, O revolucionarnosti v obdobju 1918 – 1921. Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem, Ljubljana 1973, str. 50–51; Dr. Julij Titi, Murska republika 1919. Murska Sobota 1970, str. 10–13.

11. Edvard Kardelj – Sperans, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana 1970, str. 412 (cit. Kardelj).

10.000 viničarskih družin. Ob tem naj poudarimo še, da je bila približno ena tretjina kmetij brez gozdov, ostale pa so ga imele tudi večina manj kot 5 ha. Glede na zemljiško strukturo na Slovenskem, kjer je bilo kar 42,65 % vse površine gozdov, od 51,63 % poljedelske površine pa je bilo več kot polovica travnikov in pašnikov, lahko ugotovimo, da sta bila za slovenskega kmeta gozdarstvo in živinoreja življenjskega pomena. Veleposestva so imela najboljšo obdelovalno zemljo, najbolj pa so bila razširjena v gozdarstvu. Dohodki od kmetijstva še zdaleč niso zadostovali za preživljanje vseh, ki so se z njim ukvarjali, industrija pa tudi ni mogla zaposliti odvečne delovne sile. Izseljevanje je bilo poglavitni izhod iz te stiske in do leta 1918 je bila v tujini okrog petina Slovencev.¹² Ti podatki nazorno ilustrirajo hud položaj slovenskega kmečkega prebivalstva in njegovo upravičeno „glad po zemlji“. Iz tega pa logično sledi tudi sklep: „Samo tista stranka je v tem trenutku (ob prevratu op. p.) zares mogla računati na aktivno in najširšo podporo kmečkih množic, ki se ne bi le jasno in nedvoumno izjavila za radikalno rešitev agrarnega vprašanja, ampak bi tudi organizirano povedla množice v aktivno borbo za te zahteve. Take organizirane politične sile tedaj pri Slovencih ni bilo. Socialna demokracija namreč ni znala najti poti do kmečkih množic . . .“ in kmetom ni preostalo drugo, kot da so ponekod s spontanimi in nepovezanimi revolucionarnimi akcijami lokalno poskušali rešiti svoje pereče probleme. S tem pa se je kmečko gibanje „razvijalo v smeri popolne ločitve od buržoaznih vrhov obeh vladajočih strank.“¹³

Kljub obljubam novih oblasti o pravični agrarni reformi in kljub pomirjevalnim prizadevanjem vseh strank, pa tudi po zedinjenju ni bilo takoj konec kmečkih nemirov. Zlasti na Dolenjskem (Šmihel – Stopiče, Dolenjske Toplice, Krško, Brežice, Sevnica) in v Beli Krajini (Vinica) so kmetje izražali nepokorščino do meščanskih oblasti in ponekod tudi upostavljali svoje oblastne organe. Na boljše vizacijo so vplivali tudi povrnenci iz ruskega ujetništva, na Štajerskem pa zmaga socialistične revolucije na Madžarskem in vzpostavitev sovjetske oblasti v Prekmurju. Spontane revolucionarne kmečke akcije „so se pojavljale zdaj tu zdaj tam“ do poletja 1919, osamljene uporniške nastope pa so oblasti uspele zadušiti. Poudariti moramo, da se je kmečko gibanje tedaj razvijalo v glavnem brez povezave z revolucionarnim delavskim gibanjem, in da ni doseglo na Slovenskem take razsežnosti kot na sosednjem Hrvaškem.¹⁴ Revolucionarno kmečko in delavsko gibanje po zlomu Avstroogrske pa je v obeh teh pokrajinah „zavzelo nevarnejše oblike kakor v vzhodnem delu države, kjer je zlasti kmet ostal precej trdna opora buržoaziji.“¹⁵

Revolucionarno kmečko gibanje na Slovenskem je plahnelo vzporedno z vedno močnejšim prizadevanjem zlasti meščanskih političnih strank, da kmeta vključijo v svoje vrste. Že sredi leta 1919 je umirjajoče se kmečko gibanje v precejšnji meri postalo plen meščanskih strank in začelja se novo obdobje v njegovem razvoju na Slovenskem.

Slovenska ljudska stranka je bila pred vojno popolni gospodar na slovenskem podeželju, ki ga je prepredla z mrežo svojih političnih, združnih in izobraževalnih

12. Podrobnejše podatke glej zlasti v delih: Fran Erjavec, Kmetiško vprašanje v Sloveniji, cit. izd., str. 13–14; dr. Milivoje Erić, Agrarna reforma v Jugoslaviji 1918 – 1941 god., cit. izd., str. 19–31; Olga Janša, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis XVIII – 1964, str. 181–182. Erjavec navaja podatek, da je bilo malih kmetov do 10 ha 74,38 %, srednjih kmetov 10–20 ha 16,8 %, trdnih kmetov 20–50 ha 7,52 %, velikih posestev nad 50 ha pa 1,3 %. O veliki razširjenosti veleposestev v gozdarstvu pa priča podatek, da je imel knez Auersperg 22.551 ha, verski zaklad 18.208 ha, ljubljanska škofija 7421 ha gozdov itd.

13. Kardelj, str. 412.

14. Saje, str. 149.

15. Kardelj, str. 419.

organizacij. Toda vojna je moč klerikalne stranke hudo prizadela. Na odvracanje podeželskih pristašev od nje je vplivalo dejstvo, da so bili klerikalni veljaki na čelu deželne uprave na Kranjskem in v večini občin ter tako izvajalci vseh izjemnih vojnih ukrepov (preganjanje in aretacije zavednih Slovencev, rekvizicije, vojna posojila itd.), hud udarec pa je bil tudi notranji razkol konec 1917, ki se je končal z ustanovitvijo Šušteršičeve Slovenske kmečke stranke in tudi z razcepom v združništvu, ki je bilo že itak v krizi, SLS pa je zanemarjala tudi organizacijsko delo, kar vse je skupaj s prodorom revolucionarnosti tudi med kmečko prebivalstvo povzročilo, da se je morala takoj po prevratu lotiti odločnih programskih in organizacijskih ukrepov. Strankini zaupniki so že na posvetu 21. novembra 1918 sklenili, da bo VLS „tudi natančno proučila svoj gospodarski program in ga novim razmeram prilagodila,“ odločno pa so se izrekli tudi za republikansko ureditev jugoslovanske države.¹⁶ Pred sklicanjem najvišjega strankinega foruma, zbora zaupnikov, je Slovenec poudaril, da mora vsaka stranka budno spremljati zahteve svojih somišljenikov in ugotovil, da so med delavci in kmeti „nastala nova naziranja o socialnem redu, nove zahteve v gospodarskem življenju.“ Zbor zaupnikov bo moral najti prava sredstva za njihovo uresničitev.¹⁷

Dne 16. januarja 1919 so bila nato zborovanja zaupnikov v Ljubljani, v Celju in v Plibčrku. Na ljubljanskem zboru je dr. Anton Korošec poudaril predvsem zasluge VLS v dotedanjem delovanju za koristi kmečkega prebivalstva, ki je zanj storila več kot katerakoli druga slovenska stranka in nakazal takšno usmeritev stranke tudi za prihodnje: „V skrbi za kmetijski stan moramo prednjačiti vsem drugim strankam, v tem oziru hočemo in moramo biti nedosegljivi.“ Nastanek jugoslovanske države pa nudi VLS možnost za delo tudi zunaj slovenskih meja in povabila bo kmete v drugih jugoslovanskih pokrajinah na skupno delo ter v skupno organizacijo, stranka pa je pripravljena zastopati njihove interese in zahteve. Dr. Korošec je poudaril, da bo VLS posvetila vse napore velikemu cilju, „da postanemo iz sedanje majhne pokrajinske stranke, mogočna jugoslovanska stranka.“ Zaupniki VLS so odločno obsodili boljše vizem „v smislu upora, nasilja in boja proti vsem“, toda ne tudi kot novo teorijo o družbenem redu in socialno ideologijo. Razpravljali so tudi o smernicah novega programa stranke in njenem preosnovanju. S strukturo novega vodstva pa se je VLS hotela pokazati kot zastopnica kmetov, delavcev, obrtnikov in izobražencev. Na zboru zaupnikov so posebno pozornost posvetili vprašanju preosnovanja političnih društev na podeželju – kmetijskih zvez, kajti „kmet, kot steber države, bo moral imeti odločilno besedo . . .“¹⁸ Klerikalna stranka je torej sklenila začeti z odločno akcijo za svojo konsolidacijo v novih razmerah in za razširitev svoje dejavnosti tudi v drugih jugoslovanskih pokrajinah, pri čemer je sklenila poglobljevati pozornost posvetiti organiziranju kmetov. Želela ni le postati glavna zastopnica slovenskih kmetov, temveč si pridobiti med kmečkim prebivalstvom pristaše tudi drugod v novi državi.

Med perečimi problemi je SLS tedaj posvetila največ pozornosti agrarni reformi. Slovenec je pozdravil napoved agrarne reforme v proklamaciji regenta Aleksandra 6. 1. 1919 in pri tem poudaril, da v Jugoslaviji ne bodo trpeli, da bodo najlepši kosi slovenske zemlje v rokah nemških graščakov. Pripomnil pa je, da bi s socialnimi ukrepi lahko že zdavnaj začeli, „ko bi država ne bila ogrožena znotraj in zunaj od sovražnikov.“¹⁹

16. Domoljub št. 48, 28. 11. 1918.

17. Slovenec št. 11, 15. 1. 1919.

18. Slovenec št. 13, 17. 1. in št. 14, 18. 1. 1919; Domoljub št. 4, 23. 1. 1919.

19. Slovenec št. 7, 10. 1. 1919.

Klerikalci so posebej poudarjali, da je poleg Italije „morda zdaj naš največji sovražnik boljše vize“, ki pa se pojavlja pri nas „hvala Bogu, da le tuintam.“ Zato so pozivali na ohranitev reda in miru, da olajšajo delo novim oblastem.²⁰ Izražali so tudi upanje, da bo razdelitev veleposestev kmalu izvedena po načelu: „zemlja bodi last tistega, ki jo obdeluje.“²¹ Ob sklepanju v ministrskem svetu o izvedbi agrarne reforme je Slovenec tudi poudaril, da je bila pravična razdelitev zemlje „od nekdanj najtežavnejša, a tudi najbolj dalekosežna naloga za ureditev družabnih razmer.“ Ugotovil je tudi, da je mogoče smatrati za veleposestva le tista, ki obsegajo nad 100 ha obdelovalne zemlje in pripomnil, da bo agrarna reforma v glavnem prizadela le tuje državljane in veleposestva slovenskih vojnih dobičkarjev. Posebej pa je poudaril: „Naša V.L.S. je v prvi vrsti kmetška stranka in zato se veseli, da belgrajska vlada sporazumno z regentom Aleksandrom razglašala razdelitev veleposestev, kar bo predvsem v korist kmetiskim delavcem, vojnim pohabljenecem in poškodovancem ter majhnim posestnikom. Zato izjavljamo, da bo V.L.S. kot kmetška stranka krepko sodelovala pri napovedani zemljiški spremembi.“ Glede njene izvedbe pa je treba dobiti tudi mnenje kmečkih zastopnikov v državnem in predvidenem pokrajinskem zboru.²²

V oceni načrta predhodnih odredb za pripravo agrarne reforme je SLS poudarila, da kljub nekaterim hibam „pomeni ogromen napredek v socialnih in gospodarskih razmerah jugoslovanskega kmeta . . . , ki ga zahtevajo čas in potrebe našega ljudstva.“ Zahtevala je, da se odprava kolonatskega razmerja zaradi narodne in socialne pravičnosti razširi tudi na Goriško, več pripomb pa je imela tudi glede izvedbe agrarne reforme na gozdnih kompleksih. Ni se strinjala s podžavljenjem vseh gozdnih veleposestev in menila je, da bi bilo najbolje, če bi imel vsak kmet „svoj mal košček gozda za prvo silo in potrebo“, kar bi ne pomenilo bistveno zmanjšanje državnih gozdov. To vprašanje pa bi bilo treba reševati po lokalnih prilikah. Ob teh kritičnih pripombah pa je Slovenec ob sklepu poudaril: „Veleposestva je konec in pred nami je čas nacionalnega kmetškega gospodarstva na svobodni domači grudi. S to postavo se bodo kmečki delavci in bajtarji zblížali še bolj s kmetom in s to postavo se odpirajo vrata posploševanju in razdelitvi kapitala tudi drugih vrst. Veleposestvo, eden izmed stebrov kapitalizma, se podira. In to dejstvo pozdravljamo!“²³ SLS se je zavzela, da se tudi v Sloveniji takoj začne z razdelitvijo graščinske obdelovalne zemlje ki nesporno pride v poštev za agrarno reformo, kar „bo gotovo le dobro vplivalo“, dobili pa naj bi jo invalidi, vdove padlih vojakov, kmečki posli in delavci, na Štajerskem pa tudi viničarji. Ob tem je tudi poudarila velike naloge kmečkih strank pri agrarni reformi in „da se pobrigajo za ljudi, ki so jim najbližji.“²⁴ Predhodne odredbe za pripravo agrarne reforme z dne 25. 2. 1919 je Slovenec sicer pozdravil, toda tudi pripomnil, da bo moralo začasno narodno predstavništvo še marsikaj popraviti, znova pa je tudi poudaril, naj preko lokalnih in pokrajinskih odborov pri njihovi izvedbi „na vsak način pride do besede ljudska volja.“²⁵ Iz tega se vidi, da je SLS zelo pozorno in aktivno spremljala prve vladne ukrepe za agrarno reformo, v katerih je videla sredstvo zoper revolucionarne nemire in možnost za gmotno okrepitev svojega kmečkega članstva, ki so tvorili njeno jedro ter za okrepitev svojega združništva.

20. Domoljub št. 50, 12. 12. 1918.

21. Slovenec št. 8, 11. 2. 1919.

22. Slovenec št. 19, 24. 1. 1919.

23. Slovenec št. 26, 1. 2. 1919.

24. Slovenec št. 39, 16. 2. 1919.

25. Slovenec št. 53, 3. 3. 1919.

V prizadevanjih za preosnovanje VLS je prišlo do hudega zapleta, ki bi bil lahko usoden za nadaljnjo moč stranke. V Ljubljani so se 23. januarja 1919 zbrali kmečki zaupniki VLS. Na sestanku so ugotavljali potrebo, da morajo pri postavitvi temeljev jugoslovanske države, pri agrarni reformi in sprejemanju zakonodaje biti odločno zavarovani tudi kmečki interesi in da je zato potrebna samostojna kmečka organizacija. V resoluciji so zahtevali: „1. Slovenska Ljudska Stranka naj se preosnuje v kmetško stranko; 2. „Domoljub“ naj eventuelno z izpremenjenim imenom postane glasilo te stranke; 3. Pri volitvah, ki se bodo izvršile 26., 27. in 29. t.m. v pokrajinsko veče, naj se izvolijo samo kmetje.“ Izvolili so tudi poseben odbor, ki se bo z načelstvom stranke dogovarjal o izvedbi te resolucije. Slovenec je komentiral te sklepe z ugotovitvijo, da so dosednji poskusi za ustanovitev samostojne kmetijske stranke na Slovenskem propadli in da so dali zaupniki VLS na sestanku „zdravi misli o kmetijski stranki tudi zdravo in stvarno podlago.“ Izrazil je upanje, da bo VLS te predloge sprejela in omenil, da so že pred tem sestankom razpravljali o preosnovanju VLS v kmečko in delavsko politično organizacijo. Omenjena resolucija je bila hud udarec dotedanji zasnovi SLS kot stranki vseh stanov in je torej zahtevala njeno razbitje, v nevarnosti pa je bil tudi vpliv duhovščine, saj so zaupniki zahtevali, naj se za pokrajinske poslance voli le kmete.²⁶

Položaj SLS pa je še poslabšala vključitev JDS v novo osnovano Demokratsko stranko (DS) sredi februarja 1919, ki je naznanjala „začetek resnih priprav liberalnih krogov za odkrit obračun s SLS in katoliškim gibanjam.“ Po ustanovnem kongresu DS je SLS izvedla v svojih vrstah „splošno mobilizacijo.“²⁷ Načelstvo SLS je v razgovorih s pripravljanim odborom za ustanovitev samostojne kmečke stranke uspelo preprečiti razcep klerikalne stranke.²⁸ Na zborovanju vodstva VLS 20. februarja 1919 so znova razpravljali o preosnovanju stranke, posebno pozornost pa so posvetili položaju in zahtevam kmetov ter njihovi bodoči politični organizaciji. Poglavitni sklep je bil organiziranje „glavnih produktivnih slojev“ kmetov, delavcev in obrtnikov v stanovskih političnih organizacijah, ki naj dobe svoja glasila, strokovna tajništva in pisarne, ostanejo pa združene v „močni rezultanti“ VLS. Sklepi posameznih stanovskih zvez „so v vseh stanovsko-političnih vprašanjih za V.L.S. obvezni.“ S tem preosnovanjem so potrdili dotedanje krščanskosolidaristične temelje stranke, ki so izključevali razredni boj. VLS je ostala enotna, hkrati pa so posamezne stanovske organizacije dobile pravico, da meritorno odločajo o svoji problematiki. Prof. Anton Sušnik je v svojem govoru na tem zborovanju opozoril, da je slovenski kmet z vstopom v novo državo dobil nevarne konkurente v nekaterih drugih jugoslovanskih pokrajinah, kjer so pogoji za poljedelstvo in živinorejo bolj ugodni kot v Sloveniji. Zato bo treba slovensko kmetijsko gospodarstvo izboljšati s strojnimi obdelovanjem, s komasacijami razdrobljenih zemljišč in z ustanavljanjem strojnih, nakupovalnih in prodajalnih ter živinorejskih zadrug.²⁹ Pri

26. Slovenec št. 19, 24. 1. 1919 in komentar v Slovenskem Narodu št. 21, 25. 1. 1919.

27. Dr. Momčilo Žečevič, Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje. Beograd 1973, str. 292.

28. Eden glavnih organizatorjev akcije kmečkih zaupnikov Janez Brodar je kasneje poudaril, da bi ustanovili posebno kmečko stranko, če bi vodstvo SLS ne pristalo na ustanovitev stanovskih organizacij v svojem okviru: „In ker nam je to dala v polni meri, ni bilo povoda iti dalje, ker sem dosegel vse, kar je bilo potrebno, namreč da smo kmetje sami svojih organizacij gospodarji, sami sebe vodimo in komandiramo.“ (Domoljub št. 2, 15. 1. 1920).

29. O zapostavljanju ustanavljanja te vrste zadrug priča podatek, da je bilo ob občnem zboru Zadrugne zveze 30. aprila 1919 od 462 včlanjenih zadrug kar 286 denarnih zavodov in posojilnic (Slovenec št. 99, 1. 5. 1919).

razdelitvi okoli 400 000 oralov veleposestniške zemlje se bo treba ozirati na krajevne razmere in odločitev kmetov. Za položaj slovenskega kmeta bo zelo pomemben tudi način ureditve valutnega vprašanja in socialnega skrbstva. Ob sklepu je Sušnik poudaril, da bo treba kmeta še bolj strokovno izobraziti, čemur naj se prilagodijo ljudske šole na podeželju, poskrbeti pa bo treba tudi za kmetijsko šolstvo. V resolucijah so zaupniki zahtevali ureditev cen kmetijskih pridelkov, sklicanje deželnega zbora, takojšnje državno bolniško, starostno in nezgodno socialno zavarovanje tudi za kmetijske delavce, pri ureditvi valutnega vprašanja in vojnih posojil pa varstvo koristi združništva in „malega človeka sploh“. Vse te cilje pa bo kmet lahko uveljavil in dosegel preko svoje stanovske politične organizacije v okviru VLS. Zato je vodstvo VLS sklenilo: „Osnujejo ali ožive³⁰ naj se po vsem Slovenskem krajevne kmetijske zveze, ki se združijo v Jugoslovansko kmetijsko zvezo“ (JKZ).³¹ Slovenec je ob tem zborovanju vodstva VLS zapisal: „Imeli smo zopet dan, ki dela čast naši stranki“ in poudaril, da je ostala zvesta Krekovim načelom.³² Nevarnost razcepa v stranki je bila z novo organizacijo odstranjena in nadškof dr. A. B. Jeglič je po zborovanju z olajšanjem zapisal v svoj dnevnik, da se je ta „zadeva hvala Bogu vendarle srečno rešila.“³²

Po tem zborovanju je VLS začela veliko akcijo za ustanovitev krajevnih kmečkih zvez, ki je sovpadala z okrepljeno liberalno agitacijo za pridobitev podeželja v JDS. Klerikalci so že s samim nazivom kmečke politične organizacije od vsega začetka nakazovali cilj, da se razširijo povsod, „kjerkoli prebiva jugoslovanski seljak“, enotna in velika JKZ pa „bo branila obstoj jugoslovanskega seljaka od Soče do Vardarja in se bo bojevala za zmago ideje krščanskega solidarizma.“³³ JKZ naj bi bila torej tista organizacija SLS, ki bi ji utrla pot v druge jugoslovanske pokrajine.

Do ustanovnega zbora JKZ 5. maja 1919 so na Kranjskem ustanovili 28. okrajnih KZ in 50 podružnic, v katere naj bi zajeli okrog 15 000 kmetov, prav tako pa je tudi Slovenska kmetijska zveza na Štajerskem ustvarila pogoje za razmah svojih organizacij. Tudi v okolici Zagreba so nastale prve kmečke zveze, ki so bile združene v Seljački demokratiji, ta pa je bila sestavni del Hrvatske pučke stranke. Prelat Andrej Kalan je v govoru o nalogah JKZ posebej poudaril, da si mora prizadevati, da Slovenija ohrani „tisto gospodarsko samostojnost, da se lahko iz lastne moči razvije.“ Ob tem je ugotovil, da je slovenski kmet z davki bolj obremenjen, kot kmetje v drugih jugoslovanskih pokrajinah. V resolucijah je JKZ med drugim zahtevala uvedbo kmečke zbornice, ki bo imela odločilni vpliv na zakonodajo in upravo, upoštevanje potreb malih kmetov, kajzarjev in kmečkih delavcev pri izvedbi agrarne reforme, izenačenje davkov in zvišanje neobdavčene osnove za osebni dohodninski davek, uvedbo davka na vojne dobičke, ureditev valutnih razmer, ustanovitev zavarovalnice za živino, znižanje železniških tarif itd, mimo tega pa je postavila še več splošnih političnih zahtev kot npr. pravično ureditev vprašanja koroških in primorskih Slovencev, nov volilni red in sklicanje pokrajinskega zbora. Za načelnika

30. SLS je začela kmečke zveze kot posebna „interesna zastopstva kmetijskega ljudstva“ ustanovljati že leta 1906 in tega leta je ustanovila tudi Kmečko župansko zvezo. Leta 1908 so delovale kmečke zveze za 13. okrajev oziroma dekanij (Fran Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. Ljubljana 1928, str. 117 in 240).

31. Slovenec št. 43. 21. 2. in št. 45, 23. 2. 1919; Domoljub 27. 2. 1919; poleg JKZ so sklenili ustanoviti še Jugoslovansko obrtniško-trgovsko zvezo, medtem ko je delavska Jugoslovanska strokovna zveza že delovala kot strokovna organizacija – sindikat.

32. Navajam po navedenem delu dr. Zečeviča, str. 294, opomba 190.

33. Slovenec št. 75, 2. 4. 1919.

JKZ je ustanovni zbor izvolil posestnika Ivana Brodarja, za podpredsednika pa Franca Piška kot predsednika Štajerske kmetijske zveze.³⁴

Spomladi 1919 je krščanskosocialni ideolog dr. Andrej Gosar v več člankih razčlenil in pojasnil agrarni program SLS, zlasti njen odnos do agrarne reforme. Z nekaterimi stališči je izzval tudi polemiko z liberalnim prvakom dr. Ivanom Tavčarjem. Dr. Gosar je poudaril, da agrarna reforma ni sklenjena z razdelitvijo zemlje, temveč je to šele prvi korak k rešitvi kmečkega vprašanja. Sočasno bi bilo treba določiti največji obseg na novo nastajajočih posestev, ki ne bi smeli biti večji od takega, ki ga lahko obdela srednjevelika družina petih do šestih članov brez najemanja tuje delovne sile. Ta posestva bi morali zaščititi z uvedbo stalnih domov, t.j. minimuma zemljišča in pritiklin, ki je potreben za kmetovo eksistenco. Tega dela posestev ne bi smeli zarubiti ali prodati. Z narodnogospodarskega vidika pa je v rodovitnih krajih dopusten tudi večji obseg posestev, ker tudi najeto delovno silo lahko dobro plačujejo. Prav tako pa bi bilo treba izvesti komasacijo zemljišč in jih nato tako razdeliti, da bi lahko na njih racionalno gospodarili. Glede razdelitva gozdov je zastopal mnenje, da je mogočih več načinov. Razdelitev gozdov za najnujnejše potrebe kmetov ne sme preprečiti racionalnega gospodarstva, pravična pa bi bila tudi razdelitev v večje komplekse, ki naj jih uporabljajo prebivalci ene ali več vasi kot skupno last, za kar je pogoj zadržna zavest. Kjer tega ni mogoče izvesti in kjer je rentabilno, pa naj se gozdovi poddržavijo. V rokah posameznikov pa naj ostanejo tisti gozdovi, ki jih je mogoče dobro izrabljati le s privatno podjetnostjo. Ker socializacija ne bo izvedena na vseh podjetjih, imajo razlaščeni veleposestniki pravico do primerne odškodnine, ki bi jo mogel lastnik ob dobrem gospodarjenju v doglednem času plačati brez prevelikega truda. V nobenem primeru pa ne bi smela biti tako visoka kot kupnina, sicer bi agrarna reforma ne bila potrebna. Dr. Gosar je tudi poudaril, da je pomembna točka strankinega programa pospeševanje domače obrti in industrije, ki bi bila vir dodatnega zaslužka kmetov. Prav tako pa je treba posebno pozornost posvetiti strokovnemu izobraževanju kmetov.³⁵

Poslanec SLS Anton Sušnik je tudi 10. aprila 1919 postavil poslansko vprašanje v začasnem narodnem predstavništvu glede izvedbe agrarne reforme, ki v Sloveniji v primerjavi z nekaterimi drugimi pokrajinami zaostaja. Navedel je zanimiv podatek, da pride na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v poštev za razdelitev 520 000 ha zemlje, če upoštevajo le vse fidejkomise ter veleposestva privatnikov, občin in drugih korporacij, ki obsegajo nad 100 ha. Več kot polovica je gozdov, ki bodo prešli v državno last. Zahteval je takojšnje ukrepe za izvedbo agrarne reforme tudi v Sloveniji, zlasti ustanovitev urada za agrarno reformo pri pokrajinski vladi in takojšnjo uvedbo nadzorstva nad gozdovi, ki pridejo v poštev za poddržavljenje.³⁶ Pri izvedbi teh dveh institucij pa je že prišlo do hudih trenj med klerikalci in liberalci, ki so videli v zasedbi pomembnih položajev pri izvajanju agrarne reforme tudi možnost, da posebej poskrbijo za svoje strankine pristaše.³⁷ Delegati in zaupniki SLS so se znova sestali 6. in 7. aprila 1920 ter potrdili dotedanja programska stališča in ugotovili uspešen organizacijski razvoj. SLS je tedaj štela okrog 600 organizacij, v pol leta pa organizirala nad 1500 shodov. Potrdila je

34. Slovenec št. 103, 6. 5. 1919 in Domoljub št. 19, 8. 5. 1919; Domoljub je bil od št. 13, 27. 3. 1919, glasilo JKZ.

35. Glej zlasti članke v Slovincu št. 76, 3. 4., št. 85, 13. 4., št. 102, 4. 5., št. 123, 29. 5. in št. 143, 25. 6. 1919.

36. Slovenec št. 90, 19. 4. 1919.

37. Slovenec št. 121, 27. 5. 1919.

dve temeljni izhodišči svojega programa: 1. Enotnost države s samoupravo posameznih enot, kot je Slovenija, z lastnimi ljudskimi zastopi in 2. popolna rešitev socialnega vprašanja je mogoča le na temelju krščanskih načel. V resoluciji socialnopolitičnega odseka so posvetili posebno pozornost agrarnemu vprašanju in postavili v glavnem zahteve, ki jih je obrazložil v svojih člankih dr. Gosar.

Na prvem rednem občnem zboru JKZ 7. aprila so ugotovili, da je Slovenija razpredena z mrežo njenih organizacij, ki so aktivne, medtem ko so bile stare kmečke zveze „le na papirju“. Seljačka demokratija je uspela ustanoviti svoje organizacije tudi med prečanskimi Srbi. JKZ je dala pobudo za okrepitev zadružništva z nabavnimi in prodajnimi zadrugami. Ob njeni ustanovitvi so namreč „z žalostjo opazili, da je prišlo naše zadružništvo v neko nevarno dremotno stanje.“ Ena poglavitnih nalog JKZ bo tudi v prihodnje krepitev zadružništva. Občni zbor je tudi posebej poudaril, da je postavitve kmetov Ivana Roškarja za kmetijskega ministra in Jakoba Jana za poverjenika za kmetijstvo deželne vlade „prvi sad intenzivnega dela J.K.Z.“ Oba funkcionarja sta tudi govorila na občnem zboru. Zanimivo je zlasti Roškarjevo oprežno razpravljanje o agrarni reformi, pri kateri da „bo treba dobro premisliti in previdno postopati“, da mora biti pri razdelitvi zemlje merodajno predvsem jamstvo, da se zemlja tudi zares solidno obdela in jo zato ne smejo dobiti ljudje, ki se doslej niso ukvarjali s kmetijstvom. Ta izjava pomembnega funkcionarja kaže, da glede hitre izvedbe agrarne reforme znotraj stranke le ni bilo popolne enotnosti, prav gotovo pa je na to stališče vplivalo dejstvo, da so bili klerikalci tedaj na vladi. Občni zbor JKZ je zahteval uvedbo take kmetijske zbornice, „v kateri ne bodo poslanci le sklepali, marveč sklepe tudi izpolnjevali.“³⁸

V volilnem proglasu za konstituanto se je SLS najprej obrnila na svoje kmečke volilce in poudarila, da je imel slovenski kmet desetletja in desetletja v njej „najodločnejšo in najzvestejšo zaščitnico svojih pravic.“ V volilni agitaciji je naštel kar 65 zakonov in nad 1000 gospodarskih ukrepov, ki jih je izbojevala za kmečko prebivalstvo, z zadrugami pa ga je rešila oderuštva. V ustavodanji skupščini se bo bojevala za uveljavitev načela: „Zemlja naj bo last tistega, ki jo obdeluje, in nihče drugi naj nima do nje pravice!“ SLS pa hoče prioriteti slovenskemu kmetu tudi „samovlado v slovenski deželi“, ki je najboljšo sredstvo zoper konkurenco iz bogatih jugoslovanskih pokrajin in najboljša oblika za varstvo njegovih koristi.³⁹ Posebej je poudarjala tudi, da je Krekova stranka in da je njena zmaga „zgodovinsko potrebna.“⁴⁰

Nasprotni stranke pa so ji upravičeno očitali, da tedaj, ko je SLS v vladi, na svoj program pozablja. Socialnodemokratski Ljudski glas je n. pr. ob protestih Domoljuba zoper visoke davke, za katere je glasovala tudi SLS, zapisal: „Takih ostudnih sleparij ne doprinaša nobena stranka, kajti kar preklinjajo ti ljudje pred ljudstvom, to blagoslavljajo v Belgradu.“⁴¹ Liberalci pa so zlasti poudarjali klerikalno nenačelnost pri agrarni reformi s sodelovanjem v vladah z radikali, ki so poglavitni nasprotniki njene izvedbe in s prizadevanji, da ne bi bila razlaščena tudi cerkvena zemlja, s tem pa bi „padli njihovi najmočnejši strankini stebri.“⁴² Ta dvoličnost ji je škodovala, še bolj pa jo je slabila kriza v zadružništvu. JKZ kljub prizadevanju v tem obdobju ni uspela poživiti delovanje

38. Slovenec št. 79, 8. 4. 1920 in Domoljub št. 15, 14. 4. 1920.

39. Slovenec št. 246, 26. 10. 1920; Domoljub št. 43, 27. 10. in št. 45a, 15. 11. 1920.

40. Slovenec št. 271, 26. 11. 1920.

41. Ljudski glas št. 38, 14. 9. 1920.

42. Domovina št. 36, 5. 9. 1919.

zadruge, ki sta jih prizadejala vojna in zlorabe za osebne spekulacije⁴³ ter tako ni uspela tudi gospodarsko svoje pristaše navezati nase kot pred vojno. SLS pa je po prevratu v boju za politično prevlado na podeželju imela dosti hujšo konkurenco kot pred vojno. Zato je morala hkrati z radikaliziranjem svojega programa, ki ga je prilagodila „levemu duhu časa z nadaljevanjem Krekovega demokratičnega in socialističnega izročila“⁴⁴ in s preosnovanjem stranke ter utrjevanjem organizacij voditi oster boj z liberalnim in delavskim taborom, ki sta si prav tako prizadevala slediti zahtevam slovenskega kmečkega prebivalstva in ga vključiti v svoje organizacije.

Najprej je začela s široko agitacijo za pridobitev slovenskih kmetov v svoje organizacije JDS. Liberalci so poskušali razširiti svoj vpliv spočetka zlasti s podpiranjem agrarne reforme, ki da je potrebna z gospodarskega stališča, „s socialnega stališča pa je pravično, da je gospodar zemlje oni, ki jo faktično obdeluje, ne pa veleposestnik, ki vleče le dobiček iz nje.“ Zato so bili za takojšnjo razlastitev vseh veleposestev, za njihovo narodno oziroma državno last, upravljanje pa naj bi prevzele občine ali okrajni skupno z državnimi organi. Takšen upravni odbor naj nato „odda zemljo v obdelovanje domačim posestnikom in sicer boljše dele za večjo in slabše za manjšo odškodnino. Največji del posestev pa naj razdeli med revne poljedelce in sicer proti večletnemu odplačilu.“⁴⁵ Pri razdeljevanju zemlje pa je treba okrepiti tudi srednja posestva.⁴⁶ Na ustanovni konferenci Demokratske stranke 15. februarja 1919 so bili prav „prečanski“ demokrati pobudniki radikalne agrarne reforme, pri čemer so opozarjali, da če se ne izvede, da je tudi zasebna lastnina v nevarnosti zaradi boljše vize.⁴⁷ Dr. Gregor Žerjav je svaril, da se ne polaga vse upe za dvig položaja kmetov le na agrarno reformo in je poudarjal potrebo, da se okrepi zadružništvo. Pri izvedbi agrarne reforme je treba upoštevati krajevne razmere, o usodi vsakega veleposestva pa naj bi sklepali posebej.⁴⁸ Liberalci so tudi poudarjali, da je njihova zasluga ustanovitev posebnega ministrstva za agrarno reformo, ki naj bi pospešilo njeno izvedbo.⁴⁹ Prav tako so si prizadevali pridobiti kmete tudi z zahtevo po uvedbi bolniškega, nezgodnega in starostnega zavarovanja, zlasti za kmečke delavce in male kmete, zahtevali so uvedbo zavarovalnic za živino in protestirali zoper krivično odmero osebnodohodninskih davkov.⁵⁰ Zlasti po ustanovitvi DS so slovenski liberalci organizirali po vaseh številne shode in ustanavljali nove krajevne organizacije.

Ta razmah JDS pa je kmalu povsem zavrla akcija njenih podeželskih pristašev, ki niso bili zadovoljni s svojim položajem v njej, z zastopstvom v vodstvenih organih in pri imenovanju poslancev v začasno narodno predstavništvo. Na sestanku 6. aprila 1919 so sklenili ustanoviti svojo samostojno kmečko stranko.⁵¹ Vodstvo JDS je menda ponujalo „kmetiskim zastopnikom v stranki naravnost odločilen vpliv“ in poudarjalo, da se Demokratska stranka opira na kmečko prebivalstvo ter si s svojim odnosom do agrarne reforme prizadeva, „da bo ž njo postavljen mali in srednji kmet na zdrava gospodarska tla.“ Toda kljub temu je že 1. junija 1919 prišlo do ustanovitve Samostojne kmetijske stranke (SKS). Liberalna Domovina je poudarila, da njena ustanovitev ni prvi poskus ustanovitve

43. Domoljub št. 49, 7. 12. 1921.

44. Dušan Kermavner, Albin Prepeluh – Abditus, II. del knjige Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi., cit. izd., str. 506 (cit. Kermavner, Prepeluh).

45. Domovina št. 8, 21. 2. 1919; kasneje je bila za načelo, naj bi upravičenci dobili minimum zemlje brezplačno, če pa bi jo kdo hotel več, naj bi plačal progresivno kupnino (Domovina št. 32, 8. 8. 1919).

46. Domovina št. 9, 28. 2. 1919.

47. Domovina št. 11, 14. 3. 1919.

48. Domovina št. 14, 4. 4. 1919.

neodvisne organizacije s ciljem, da bi razbila „vsegamogočno SLS“.⁵² Izrazila je dvom v upravičenost akcije mož, „ki so povečini bili še pred enim tednom pristaši JDS“, da so kar „čez noč“ osnovali SKS. Njeni odborniki „bi vsi lahko sedeli v izvršnem odboru JDS . . .“ in preko nje reševali svoje zahteve. Nova stranka bo opravila hvalevredno delo, če bo razširila svoj vpliv na območja, „kjer sta doslej gospodovala Domoljub in Slovenski gospodar“, opozorila pa jo je, naj nikar ne razdira tega, kar je v zadnjem obdobju organizirala JDS. Svoje delovanje naj torej začne tam, „kamor doslej organizacija J.D.S. še ni segla.“ Pristaše JDS je pozvala, naj se drže dosedanjih „preizkušenih in upeljanih organizacij.“ Domovina je ob sklepu izrazila skepso, da se bo SKS uspela uveljaviti v političnem življenju.⁵³

JDS si je torej želela, da bi SKS okrnila moč SLS, hotela pa je obdržati svoje dotedanje pristaše na podeželju, čeprav je odkrito priznavala, da so novo stranko osnovali predvsem njeni člani. Toda takoj po ustanovitvi SKS so vstopile vanjo „cele krajevne organizacije JDS z načelstvi vred . . .“⁵⁴ JDS je poskušala ta proces naglo zajeziti in 6. julija 1919 je zbor zaupnikov obširno razpravljaj prav o kmečki problematiki. Zaupniki so na predlog vodstva JDS sklenili tako spremeniti statut, „da pride v stranki kmečki stan do večje veljave.“ Tako so „za posvetovanje in odločevanje v stanovskih in strokovnih kmečkih vprašanih“ ustanovili v okviru JDS v pomoč načelstvu agrarno strokovno organizacijo „kmečki svet“ ter kmečko tajništvo za posredovanje med kmečkim članstvom in vodstvom stranke. V kmečki svet naj bi volila vsaka okrajna organizacija JDS po enega posestnika, del članov pa bi imenoval iz vrst kmetijskih strokovnjakov izvrševalni odbor JDS. Adolf Ribnikar je v utemeljitvi tega predloga poudaril, da bo preko posebnega posvetovalnega organa stranka lažje zasledovala kmečke interese. Ugotovil je tudi, da so dosedANJI programi JDS premalo upoštevali kmečko vprašanje. Zato je za zaupniški zbor posebni agrarni odbor JDS pripravil resolucijo, ki vsebuje precej nadrobne zahteve in ukrepe za pospeševanje kmetijstva, dokončno izdelavo „velikopoteznega“ in „do zadnje točke“ popolnega kmečkega programa pa so prepustili kmečkemu svetu. Na zboru zaupnikov je bil posebni referat o agrarni reformi, o kateri je dr. Vekoslav Kukovec poudaril: „Kapitalisti naj udejstvujejo svoj kapital v industriji, z nakupom državnih papirjev itd, nikakor pa ne bodo več špekulirali z zemljo, ki mora pripasti edino le poljedelcem.“ JDS je odločno nasprotovala agrarnemu kapitalizmu in poudarila, da mora vsa veleposest „priti če ne z dobra pa z grda v posest malega človeka.“ Liberalci so tudi odločno nasprotovali plačevanju odškodnin agam in begom, za veleposestva, ki so nastala na zasebnopravni način pa bi bilo treba dati primerno odškodnino. Dr. Kukovec je še poudaril, da je JDS „v prvi vrsti stranka agrarne reforme.“⁵⁵ Liberalci so tudi radi poudarjali, da se bolj dosledno borijo za pravično in

49. Domovina št. 16, 18. 4. 1919.

50. Domovina št. 22, 30. 5. 1919.

51. Slovence št. 80, 8. 4. 1919.

52. Že v zadnjem desetletju pred prvo svetovno vojno so namreč liberalci pripravljali ustanovitev samostojne kmečke stranke in na nekaterih območjih so bile posebne kmečke organizacije tudi ustanovljene. Liberalni kandidati na kmečkem podeželju tudi niso hoteli nastopiti na kandidatni listi Narodnonapredne stranke, temveč so nastopali samostojno pod geslom „kmet za kmeta“ (Vasilij Melik, Izid volitev v konstituanto leta 1920. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1962, št. 1–2, str. 52–53).

53. Domovina št. 23, 6. 6. 1919.

54. Kmetijski list št. 1, 17. 7. 1919.

55. Domovina št. 28, 11. 7. – št. 33, 15. 8. 1919.

dosledno izvedbo agrarne reforme kot klerikalci. Demokratska zajednica je celo poudarila, da „smatra izvršitev agrarne reforme in končno ureditev poljedelskih odnosov za bistveni del programa osvobojenja in ujedinjenja.“⁵⁶ Pripomnimo naj, da je bila JDS skupaj z drugimi prečanskimi demokrati glede agrarne reforme bolj radikalna kot Davidovičevi demokrati in je bil zato program Demokratske zajednice v nekaterih pogledih kompromis.⁵⁷

Kljub vsem programskim in organizacijskim ukrepom JDS večino svojih članov na kmetih ni uspela zadržati v svojih vrstah. Liberalci so kmalu uvideli, da preko SKS dosti uspešneje izpodjedajo vpliv in moč SLS, kot bi se lahko z njo bojevala s starimi grehi obremenjena JDS. Zato tudi kmalu ni več napadala nove stranke, o idejnem sorodstvu z njo pa je zelo odkrito spregovorila v volilnem boju za ustavodajno skupščino. Ob ugotovitvi, da ima SKS „v gospodarskem oziru glede kmeta isti program kakor JDS“, je poudarjala le to razliko, da SKS zastopa le ozke kmečke interese, JDS pa združuje interese vseh stanov.⁵⁸ Kljub temu pa so seveda liberalci pozvali svoje pristaše, naj glasujejo neposredno za JDS in so v svoj volilni program vključili tudi kmečke zahteve. Ob načelno centralističnem stališču glede ureditve države se je JDS zavzela zlasti za gospodarsko samoupravno manjših enot. Med pomembnimi točkami v korist kmetov pa naj omenimo vstrajanje na dosledni izvedbi agrarne reforme in zahtevo po zakonu zoper drobljene posestev, „ker smatra kmetško družino, ki dostojno izhaja na zaokroženem posestvu, za najboljše zmo naroda, s kojim država stoji in pade.“ Zahtevala je tudi kmetijsko zbornico, v kateri naj dobi kmet legalno zastopstvo, državno podporo za kmečke gospodarske organizacije, zavarovanje za starost in hčezen itd.⁵⁹

Funkcionarji JDS so precej jasno predvidevali, da bo v korist liberalnega tabora lahko uspešno posegla v boj z SLS le Samostojna kmetijska stranka za Slovenijo, ki je stopila 1. junija 1919 v politično življenje z geslom: „Kmet, pomagaj si sam!“ To načelo so ob ugotovitvi, da je doslej posvetna in duhovniška gospoda kmeta le gospodarsko izkoriščala ter ga politično upoštevala le kot najmnogičnejšega volilca, poudarili tudi v svojih pravilih z določbo, da smejo biti na vodilne položaje v SKS izvoljeni le kmetje in kmetijski strokovnjaki. V svoje vrste pa je stranka vabila vse kmete in njihove prijatelje ne glede na dotedanjo politično pripadnost, posebej pa je naštela obrtnike, trgovce in gostilničarje na podeželju. Za načelnika SKS je bil izvoljen kmet Jakob Kušar, za tajnika pa agronom Alojzij Jamnik.

SKS je v svojem programu uvodoma poudarila, da bo skrbela za vsestransko strokovno in politično izobrazbo kmeta ter za njegove koristi, podpirala pa bo tudi vse nujne in upravičene zahteve drugih stanov, zlasti obrtniškega. Nadaljevala bo boj za notranje ujedinjenje troimenega naroda, v narodnih in kulturnih zadevah pa bo nastopala složno s „poštenimi, jugoslovansko čutečimi strankami“. Posebej je tudi poudarjala, da bo varovala verski čut slovenskega ljudstva. Zahtevala je državno skrb za kmetijstvo in ukrepe zoper propadanje kmetij. Stranka si bo prizadevala za pospeševanje kmetijstva z gradnjo prometnih zvez, za ustrezne železniške tarife, za varovanje kmečkih koristi pri sklepanju trgovskih in carinskih pogodb, za ustanavljanje kmetijskih šol in za reformo osnovnega šolstva v smislu kmečkih potreb, za pravično obdavčenje, za ustanovitev

56. Domovina št. 32, 12. 5. 1920.

57. Milivoje Erić, n. d., str. 196–199.

58. Domovina št. 113, 13. 10. 1920.

59. Domovina št. 117, 22. 10. 1920 in Slovenski Narod št. 224, 24. 10. 1920.

zavarovalnice za zavarovanje kmetijskih pridelkov in živine, za ureditev starostnega in nezgodnega zavarovanja itd. Več praktičnih zahtev je torej prevzela iz programa JKZ, presenetljivo pa je, da v svojem programu ni posvetila posebne pozornosti agrarni reformi. Zahtevala je le, da se k njeni izvedbi „pritegnejo kmetijski zastopniki in kmetijski strokovnjaki“.

Kmetijski list je zapisal, da agrarna reforma ne pomeni, „da bi si vsakdo smel lastiti si tujo zemljo in tujo lastnino sploh...“⁶⁰ Tajnik SKS je nato kot „osebno“ mnenje zapisal v strankinem glasilu: „Bistvo agrarne reforme pa ne sme biti samo ‚omejevanja veleposesti‘, ampak ureditev kmetijsko-gospodarskih razmer za doseg ugodnejše pridelovalne možnosti, kmetijske stabilnosti in primerne rentabilite kmetijskega obrata.“ Za agrarno reformo, ki mora biti gospodarsko utemeljena in upravičena, se morajo predhodno vse razmere dobro preučiti in doseči „soglasje vseh interesiranih krogov“.⁶¹ Kmalu nato je nek dopisnik Koračevo konkretno izvajanje agrarne reforme označil kot boljševidem. Kritiziral je tudi odredbe o agrarni reformi, češ da so take, „kakor bi bili Boljševiki že neomejeni gospodarji nove države.“⁶² Vidni strankin funkcionar Ivan Mermolja se je prav tako zavzel, naj se z agrarno reformo ne pre nagli. Podržavijo naj se le aristokratska, fidejkomisna, samostanska in škofijska veleposestva (ne pa tudi druga!), ki naj se do končne ureditve dajo v zakup.⁶³ Navedena in druga „privatna“ stališča strankinih vidnih funkcionarjev kažejo, da SKS ni bila za naglo agrarno reformo in da so ji bile celo vladne uredbe preradikalne, uradno pa stranka, verjetno iz taktičnih razlogov, zaradi heterogene strukture svojega članstva ni natančneje opredelila svojih stališč do tega poglobitnega kmečkega problema.

SKS je brez večjih težav dobila v svoje vrste večino dotodanjih pristašev JDS na podeželju, toda njen poglobitni cilj je bila pritegnitev nekdanjih volilcev SLS, ki so se v revolucionarnih razmerah ob prevratu od nje odvrnili in so jih klerikalci prav tedaj poskušali vključiti v kmečke zveze. Zato je SLS tudi posebno ostro reagirala na ustanovitev SKS. V prvem komentarju je Slovenec poudaril: „Ko gotova stranka uvidi, da z odprtim in odkritosrčnim nastopom ne more ničesar doseči, vrže svoj naslov, svoj program, vse svoje ideje in nazore stran in stoji – kakor bi si preoblekla suktnjo – nekega dne popolnoma nova, vsa prebarvana, nanovo okrtičena, drugače počesana pred javnostjo“ in da je tak način „znak slabosti in nezaupanja v lastne ideje.“ Ustanovili so jo veleposestniki, ki se boje, da jih bo prizadela agrarna reforma, ter nekaj „krčmarjev, mešetarjev in prekupcev.“⁶⁴ SLS je takoj označila SKS kakor tudi Narodnosocialistično stranko kot manever liberalcev, s katerim se poskušajo „po ovinkih“ dokopati do politične moči, do katere ne morejo priti preko JDS.

SLS je v boju zoper novo stranko poudarjala zlasti njen „nekrščanski“ značaj, ki ga je utemeljevala z njenim odnosom do vere in duhovščine ter krivičnim bojem zgolj za koristi enega stanu, ki ga je vodila SKS. Ta stranka se je v več uradnih izjavah odrekala svojim liberalnim „botrom“ in poudarjala popolno samostojnost. Pripomnila je, da „druge kmečke organizacije kot priveski drugih strank niso ustanovljene za njega (kmeta op.p.), nego za gospodo, ki kmeta vabi k sebi kot volilca, ki naj da gospodi moč za

60. Kmetijski list št. 1, 17. 7. 1919; o razvoju in dejavnosti SKS je veliko podatkov v delu Albin Prepeluh, Kmetijski pokret med Slovenci po prvi svetovni vojni. Ljubljana 1928 (cit. Prepeluh, Kmetijski pokret).

62. Kmetijski list št. 4, 7. 8. 1919.

63. Kmetijski list št. 5, 14. 8. 1919.

64. Slovenec št. 132, 11. 6. 1919.

nadoblast in nadvlado. "Odločno je zavračala očitek, da je zoper vero, toda ta ne spada v politiko."⁶⁵ Koristi meščanov, delavcev in kmetov so si po njenem mnenju „skoraj neprestano v nasprotju“ in zato „si more po poštemem potu pomagati le, če se bori sam zase...“ Zato jih tudi ni mogoče združiti v eno stranko kot to poskušata SLS in JDS.⁶⁶ To vodi do dvoiličnosti, ki se kaže npr. v Domoljubu in Večernem listu, ko pišeta o istem problemu (npr. o osemurnem delavniku) nasprotno.⁶⁷ V boju z SLS oziroma JKZ je poudarjala stare grehe te stranke, zlasti v vojnem času, in hkrati opozarjala, da je SKS „nova, čista stranka, brez avstrijskega parfuma, zidana na stebru našega kmetijstva“,⁶⁸ kar je bilo sploh eno njenih poglavitnih agitacijskih gesel. Člane si je prizadevala nase tudi gospodarsko navezati. Zato je konec 1919 ustanovila delniško podjetje (ne zadrugo!) Ekonom, ki naj bi jim dobavljal razne potrebščine in prodajal njihove pridelke.⁶⁹

SKS je šla v boj za razširitev mreže krajevnih organizacij zelo odločno in njeni pristaši so precej bolj uspešno razbijali shode klerikalcev kot obratno. Na njih so se med seboj hudo obrekovali, prišlo pa je tudi do fizičnih obračunavanj. V obrambo pozicij SLS je šla tudi duhovščina, ki je s prižnic napadala SKS in pisanje Kmetijskega lista. Toda klerikalci kljub velikim prizadevanjem niso uspeli zaježiti naglega širjenja SKS, ki je kmalu z velikimi javnimi nastopi svojih članov pokazala, da je postala nov pomemben dejavnik v političnem življenju na Slovenskem.

Tako je že sredi avgusta 1919 organizirala v Dobovi, Kapelah in Brežicah množične shode, ki se jih je udeležilo tudi nekaj hrvaških kmetov. Na njih so ugotavljali, da „naša stvar krasno napreduje“ in da se kmet povsod zaveda potrebe po vstopu v lastno stanovsko politično organizacijo.⁷⁰ SKS je 23. novembra 1919 organizirala velik tabor v Ljubljani, ki je zahteval, da v prihodnje vlada vse naredbe, ki zadevajo kmečke interese, izdaja le v sporazumu s kmetijsko zbornico, ki naj se ustanovi na tak način kot trgovska in obrtna zbornica. V resolucijah so zahtevali tudi več praktičnih ukrepov za izboljšanje kmečkega položaja (npr. znižanje oziroma odpravo carin za nekatere kmetijske pridelke in živino, odpravo vinskih doklad na Štajerskem, zvišanje davčnega minimuma, takojšnje uvedbo socialnega zavarovanja ne le za kmečke delavce, temveč tudi za male in srednje kmete, ureditev valute itd). Na taboru je prišla do izraza tudi protidelavska usmeritev SKS, ki „smatra za skrajno škodljivo in državo ogrožajoče te vedno se ponavljajoče štrajke in zahteve po manjšem delu in vedno licitiranje plač, kar je vzrok tej neznosni druginji in otežkočuje obstoj vsem stanovom.“ Resolucije so izražale tudi podporo tedanjemu predsedniku deželne vlade dr. Gregorju Žerjavu.⁷¹

Kmalu nato sta se JKZ in SKS hudo spopadli v boju za vodstvo Slovenske kmetijske družbe. Na občnem zboru 30. decembra 1919 so samostojni kmetijci začasno uspeli preprečiti izvolitev klerikalnega vodstva.⁷² Zaradi množične udeležbe so tabor SKS v Novem mestu 8. februarja 1920 imenovali „dolenjska kmečka vstaja“. Na njem so pristaši SKS protestirali zoper maksimiranje cen živini in poljskim pridelkom, ker da je za izdelke, ki jih potrebuje kmet, svobodna trgovina, prav tako zoper menjavo kron za

65. Kmetijski list št. 1, 17. 7. in št. 4, 7. 8. 1919.

66. Kmetijski list št. 5, 14. 8. 1919.

67. Kmetijski list št. 4, 22. 1. 1920.

68. Kmetijski list št. 5, 29. 1. 1920.

69. Kmetijski list št. 18–19, 20. 11. 1919.

70. Kmetijski list št. 7, 28. 8. 1919.

71. Kmetijski list št. 20–21, 11. 12. in št. 22, 18. 12. 1919.

72. Kmetijski list št. 2, 8. 1. 1920 in Slovenec št. 252, 31. 12. 1919.

dinarje v razmerju 4 : 1, zahtevali pa so tudi naj država v vsakem okrajnem glavarstvu ustanovi vsaj eno vzorno kmetijo za strokovno izobraževanje kmetov.⁷³ Do začetka aprila 1920 je bilo po statistiki v Kmetijskem listu ustanovljenih že okrog 300 krajevnih organizacij SKS.⁷⁴ 20. maja 1920 se je v SKS vključila tudi Samostojna gospodarska obrtniška stranka, ki je obdržala v njej posebno načelstvo, združevala pa je le del obrtnišva na Kranjskem.⁷⁵ Tedaj so delovala že ljubljansko, celjsko in mariborsko tajništvo SKS. Kmetijski list je imel ob obletnici izhajanja okrog 15.000 naročnikov.⁷⁶ Junija 1920 so bila celo neka pogajanja o zedinjenju JKZ in SKS, ki pa razumljivo niso uspela.⁷⁷

Vzporedno s krepitvijo je SKS navezovala tudi stike s kmečkimi strankami, ki so podobno kot ona nastale po prvi svetovni vojni tudi v drugih jugoslovanskih pokrajinah. „V tem pojavu moremo videti tako posledico revolucionarnega vrenja, ki je zajelo kmete, kakor tudi poskus buržoazije, da ustanovi zrevolucioniranemu kmetu, razočaranemu nad dotedanjimi buržoaznimi strankami, novo stranko, neomadeževano od preteklosti, z dokaj radikalnim programom, ki poudarja kmeta kot temelj in nosilca države in proglašajo neko posebno pot razvoja, ki naj ne bi bila niti kapitalistična niti socialistična ali komunistična, ampak kmečka. Na ta način se je buržoazija branila usodne nevarnosti, ki bi ji pretila s povezavo kmečkega in delavskega gibanja.“⁷⁸ Po prvih stikih sredi septembra 1919 in potovanju nekaj članov vodstva SKS na Hrvaško in v Srbijo v začetku leta 1920, je končno prišlo do konkretnjših stikov na kongresu samostojnih kmetijskih strank Jugoslavije 1. in 2. avgusta 1920 v Beogradu. Predstavniki srbskega Saveza zemljoradnika, hrvaškega Seljaškega saveza, dalmatinskega Težaškega saveza in bosanskega Saveza težaka so se načelno sporazumeli o združitvi in izvolili tudi skupni odbor. Ugotovili pa so, da njihovi programi v nekaterih pogledih niso vsklajeni. Zlasti pri gledanju SKS na agrarno reformo se je pokazalo, da ta stranka ščiti interese veleposestnikov, druge stranke pa so bile za njeno radikalno izvedbo. Ker SKS svojih stališč ni spremenila, so sklepi o združitvi kmečkih strank ostali le na papirju.⁷⁹ Eden redkih vidnih znakov njihovega povezovanja je bil nastop predsednika Saveza zemljoradnika Mihaila Avramovića in zastopnika Seljaškega saveza na prvem kmečkem prazniku 8. septembra 1920 na Bledu, ki se ga je udeležilo nad 10000 pristašev SKS.⁸⁰

V predvolilni boj za ustavodajno skupščino je SKS stopila z zanimivim predlogom SLS in JDS, da jima prepusti le kvalificirane mandate, vse druge pa naj bi prepustili kmetom, to je listi SKS.⁸¹ Razumljivo, da za SLS predlog ni bil sprejemljiv, pa tudi pogajanja z JDS so bila brez uspeha.⁸² Ugotovili so, da bi volilni blok SKS in JDS zmanjšal možnosti za uspeh liberalcev v boju s klerikalci. Tako je šla SKS na volitve samostojno. V volilnem proglasu se je izrekla za monarhijo in tolikšno samoupravo pokrajin, da ne bo v škodo državnemu celoti. Večjo pozornost, kot problemom državne

73. Kmetijski list št. 7, 12. 2. in št. 19. 2. 1920.

74. Kmetijski list št. 6, 5. 2. 1920 in dopolnila v št. 10, 4. 3. in št. 14, 1. 4. 1920.

75. Kmetijski list št. 22, 27. 5. 1920.

76. Kmetijski list št. 29, 15. 7. 1920.

77. Kmetijski list št. 31, 29. 7. 1920.

78. Vasilij Melik, navedena razprava, str. 15.

79. Kmetijski list št. 33, 12. 8. 1920. in št. 13, 31. 3. 1921; Domoljub št. 13, 30. 3. 1921; Prepeluh, Kmetijski pokret, str. 12.

80. Kmetijski list št. 38, 16. 8. 1920.

81. Kmetijski list št. 41, 7. 10. 1920.

82. Domovina št. 120, 29. 10. 1920.

ureditve, je posvetila kmečkim zahtevam. „Kmetiska ustava“ naj bi zagotovila kmetom samostojnost in uzakonila vse pravice ter uvedla stanovsko zastopstvo v obliki kmetijskih zbornic. „Ustava naj zagotovi pravično ureditev in izvedbo agrarne reforme, katera se ne omejuje samo na razdeljevanje zemlje, nego bodi prava agrarna reforma, ki naj ustvari pogoje za mogočen napredek kmetijstva. Pri delitvi zemlje naj se kot prosilce upošteva samo tiste, ki se s kmetijstvom dejansko pečajo, odnosno se želijo pečati, in ki so istočasno zemlje potrebni in vredni ter sposobni v smislu nauka in modernih pridobitev kmetijske tehnike čim najbolj gospodarsko porabljati zemljo v korist celokupnosti.“ Tako se je šele ob volitvah za konstituantno SKS prvič obširneje uradno opredelila do tega žgočega kmečkega problema. SKS je tudi ponovila staro zahtevo, da mora država kmetijstvu posvetiti posebno pozornost in terjala nekaj konkretnih ukrepov v njegovo korist.⁸³

SKS je posebej poudarjala svoje zasluge, da se kmet, razočaran nad meščanskimi strankami, v obdobju po prevratu ni pridružil delavcu: „V maščevanju bi se družilo (ljudstvo op.p.) z vsakomur, ki bi bil proti vladajoči gospodi. V tistem trenutku bi stranka socialnih demokratov pridobila gotovo polovico kmečkih glasov. Ta račun socialistov je prekrizala Samostojna kmetijska stranka.“⁸⁴ Kmetijski list si je prizadeval odvrniti kmete od delavstva tudi s pisanjem, da si delavci poskušajo izboljšati položaj na kmetov račun. Omenili smo že, da je delavske stavke in mezdna gibanja obsodila kot krivce za druginjo. SKS je nastopila tudi zoper uvedbo osemurnega delavnika, češ: „Država naj ljudi ne sili, da ne delajo . . .“⁸⁵ Posebno odločno pa je svarila kmeta pred boljševisko nevarnostjo, zlasti v aprilski stavki 1920. SKS si je torej zelo prizadevala, da bi bila kmečko in delavsko gibanje ostro ločena, toda takoj po prevratu nosi odgovornost za to, da do njune povezave ni prišlo, samo JSDS.

Predno prikazemo politiko te stranke do kmečkega podeželja in njegovih problemov naj omenimo še, da je v liberalnem taboru nastala konec 1919 še Narodnosocialistična stranka z nalogo, da pridobiva v svoje vrste delavstvo in drobno buržoazijo. Glede na to tudi ni v svojem programu posvetila kmečkemu vprašanju posebne pozornosti. Zahtevala pa je dosledno izvedbo agrarne reforme, takšno razdelitev zemlje, da jo bo vsak lahko sam obdelal, prepoved kopičenja zemlje v rokah posameznikov, ter varstvo „stalnega doma“ pred prodajo.⁸⁶

V Jugoslovanski socialnodemokratski stranki je pred vojno prevladovalo naziranje, naj stranka ne poskuša pridobiti tudi male kmete in obrtnike, „ki so glavna ovira proletarski stranki, ker nimajo razrednega smisla“ in da je zanjo pomembno „organizirati delavca in predvsem mestnega fabričnega delavca“, medtem ko je kmet obsojen na obubožanje in mu ni mogoče pomagati. Tako JSDS od leta 1902 dalje na svojih strankinih zborih ni več razpravljala o kmečkem vprašanju, tudi ne na VIII. zboru leta 1913, čeprav je bilo na dnevnem redu, referent pa naj bi bil dr. Henrik Tuma, ki je večkrat „odločno in vztrajno silil socialno demokracijo, naj bi se resno bavila s kmečkim vprašanjem in lotila dela med kmečkim ljudstvom.“ Daleč največ pozornosti pa je poglobljenemu preučevanju kmečkega vprašanja posvetil med socialisti Albin Prepeluh – Abditus. Toda njegova spoznanja so ostala brez kakršnega koli učinka na JSDS,

83. Kmetijski list št. 43, 21. 10. 1920.

84. Kmetijski list št. 11, 25. 9. 1919.

85. Kmetijski list št. 4, 22. 1. 1920.

86. Primerjaj zlasti strankine programe v Jugoslaviji št. 248, 9. 12. 1919, v Narodnem socijalistu št. 16, 6. 8. 1919 in v Novi pravdi št. 34, 23. 10. 1920.

Prepeluhova prizadevanja so ostala „glas vpijočega v puščavi“.⁸⁷ Od srede leta 1917 je Prepeluh v več člankih analiziral narodni in socialni položaj slovenskega naroda. Poudaril je, da so Slovenci „pretežno še kmetiško ljudstvo“, in da je mali kmet pasiven zaradi pomanjkanja zemlje in gozdov: „Kmetško vprašanje je torej v bistvu vprašanje o povečanju proizvodnje in o pridobitvi nove zemlje – na račun veleposestnikov.“ Kmetu je treba pomagati tudi z združništvom, s ceneniimi krediti, s cenejšo nabavo orodja in strojev in neposrednim razpečevanjem pridelkov potrošnikom itd. V tem pogledu je napravil velik razvoj, saj je še leta 1909 videl rešitev kmečkega vprašanja v radikalni družbeni reformi, sedaj pa zahteval „razlastitev tistih, ki so nas razlastili.“⁸⁸ Neposredno po prevratu pa je Prepeluh poudaril: „Kompleks socialnih vprašanj, ki ga bo rešiti se da poglavito opredeliti v dva dela: na zemljiško reformo in delavsko vprašanje.“⁸⁹

Osamljenim mnenjem v JSDS o potrebi njenega dela na vasi in izoblikovanja kmečkega programa je moralo končno zaradi revolucionarnega razpoloženja kmečkega prebivalstva prisluhni tudi vodstvo slovenske socialne demokracije. „Vseslovenska“ konferenca JSDS 19. januarja 1919 se je zavzela za razlastitev veleposestev in poudarila: „Z ozirom na dejstvo, da je nastal v naši vasi velik socialni prepad med posestniki – kmeti ter med bajtarji in kmetškimi delavci, z ozirom na to, da mnogo kmečkih ljudi želi priti v socialnodemokratsko stranko, izreka konferenca potrebo, da izvrševalni odbor izdelava program za kmetško ljudstvo, da ga pritegnemo v naše vrste.“⁹⁰ Tako je spontan pritisk revolucionarnih kmečkih množic, ki so jim bila tedaj socialnodemokratska gesla še najbližja, prisilil vodstvo JSDS, da je šele pristopilo k izdelavi svojega kmečkega programa. Poglavitni izvedenec za kmečko vprašanje je v JSDS ostal Albin Prepeluh, ki je smernice za program obrazložil na kmečkem shodu v Šmihelu pri Novem mestu 16. februarja 1919. V svojem govoru je poudaril, da kmečki in delavski stan hočeta pravo demokracijo in izročitev uprave naravnost ljudstvu. Delavec mora postati zastopnik industrijskega socializma, kmečki stan pa zastopnik agrarnega socializma. Cilj kmeta je osvoboditev zemlje. Zato „je treba izvesti do konca zemljiško odvezo po načelu, da bodi zemlja samo tistega, ki jo sam obdeluje.“ Kmečko delo bo dobilo pravo vrednost, če se bo kmet neposredno povezal s kupci svojih proizvodov. Kmečko ljudstvo pa potrebuje tudi socialno zavarovanje in dobro šolstvo.⁹¹

Pomemben napredek v prizadevanjih JSDS za razširitev njenega vpliva na podeželje je bil začetek izhajanja posebnega socialističnega tednika za kmečko ljudstvo Ljudskega glasa, ki je v uvodniku v prvi številki 4. aprila 1919 poudaril, da bo glasilo „malih“ ljudi – malih kmetov, bajtarjev, delavcev in malih obrtnikov, ki imajo predvsem tri cilje: mir, pravično razdelitev zemlje in oblast ljudstvu. Urednik Fran Erjavec pa je v njem začel objavljati serijo člankov o položaju slovenskega kmetijstva, v katerih je ugotovil, da je agrarno vprašanje „jedro vseh naših narodno-gospodarskih vprašanj.“⁹² Ljudski glas je nato razkrinkaval protikmečko politiko meščanskih strank, pojasnjeval odnos JSDS do vseh perečih kmečkih problemov, zlasti do agrarne reforme, ki jo je tesno povezoval z združništvom, do previsokih davčnih obremenitev, zavzel pa se je tudi za ustanovitev kmečke zbornice. Po vaseh naj bi se osnovala politične organizacije JSDS „kot

87. Kermavner, Prepeluh, str. 391 – 393.

88. Prav tam, str. 427, 433 in 439.

89. Prav tam, str. 478.

90. Naprej št. 16, 21. 1. 1919.

91. Naprej št. 41, 19. 2. 1919; Kermavner, Prepeluh, str. 503.

92. Ljudski glas št. 1, 4. 4. 1919.

poljedelski socialistični svet.⁹³ Šele ko so poleti 1919 klerikalci z JKZ in liberalci z SKS prešli na podeželju v ofenzivo, je tudi v JSDS zmagalo prepričanje, da lahko razredni boj revnega kmečkega prebivalstva za politično in gospodarsko osvoboditev vodi le s posebno organizacijo. Ljudski glas je 12. septembra 1919 zapisal, da je že skrajni čas za ustanovitev kmečke socialistične organizacije, ki naj bi se imenovala Gubčeva zveza.⁹⁴ O njej je nato razpravljala XI. zbor JSDS 1. in 2. novembra 1919, ki je končno v posebni resoluciji na Prepeluhov predlog opredelil tudi odnos socialne demokracije do kmečkega vprašanja. V prvem delu resolucije je zahtevala za preuredbo agrarne ustave po naslednjih načelih: mali obrat naj ostane, ker ga zahteva poljedelska produkcija, male kmete pa je treba združiti „v prisilne zadružne gospodarske enote, ki so edina garancija za ekonomski napredek kmečkega ljudstva v okviru kapitalistične družbe.“ Gozdovi pa naj ostanejo organizirani kot veleobrat, ker tako bolje uspevajo. Agrarna reforma mora ustvariti te predpogoje. Kot najidealnejše zemljiško pravo pa je večno najemno pravo, ki se naj mu obstoječe lastninske razmere postopoma prilagajajo.

V drugem delu resolucije je uvodoma poudarjeno, da je kmečko vprašanje na Slovenskem „predvsem delavsko vprašanje.“ Z radikalno agrarno reformo se morajo popraviti malim kmetom in bajtarjem vse krivice, ki so jih jim prizadejali ob zemljiški odvezi. Kmečki proletariat se bo lahko uspešno bojeval le, če bo imel poleg stanovske in politične organizacije tudi svojo zadružno organizacijo. Za dvig poljedelske produkcije naj država spremeni ustrezno zakonodajo, posebej še gozdni in lovski zakon. Zahtevala je tudi zakon o neprodajnosti malih in srednjih kmečkih posestev. Država naj obdavči le mrtvi kapital, ne pa delo. Kot svojo najpomembnejšo zahtevo pa je JSDS postavila obvezno uvedbo socialnega zavarovanja za starost in onemoglost vseh, tudi malega in srednjega kmeta, poleg delavcev in kajzarjev. Kmečki posli naj se glede vseh zavarovalnih ustanov izenačijo z mezdnimi delavci. Na koncu resolucije je še zahtevala najširšo samoupravo ljudstva.

Ljudski glas je v podrobnejši obrazložitvi te resolucije nekatere točke tolmačil nekoliko drugače, kot so v njej formulirane. Tako je glede malih kmečkih posestev zapisal, da je koristno, da ostanejo nedotaknjena „dokler se prostovoljno ne pridružijo velikim socialističnim zadrugam.“ Pri agrarni reformi naj bi vsakdo dobil toliko zemlje, da bo mogel živeti s svojo družino od njenih sadov, pri čemer naj se pripravi tudi umno zložitev razkosanih kmečkih posestev. Posvestva malih ljudi naj bi se tudi razdolžila z državno pomočjo. Pri socialnem zavarovanju pa je strankin program dopolnil s tem, naj bo zavarovan tudi kmetov dom.⁹⁵

Tako je JSDS šele na XI. zboru opredelila svoja stališča do kmečkega vprašanja in šele po njem je začela tudi intenzivne pripravljati ustanovitev posebne organizacije, ki jo je namesto Gubčeva zveza začela imenovati Kmetško-delavska zveza (KDZ). Začasno osrednje tajništvo KDZ je dalo konec januarja 1920 v razpravo pravila, po katerih je KDZ ali Gubčeva zveza „politična, strokovna in gospodarska organizacija delavskega ljudstva na kmetih“, ki deluje v okviru JSDS in po njenem programu.⁹⁶ Priprave za ustanovitev

93. Ljudski glas št. 2, 11. 4. in št. 3, 18. 4. 1919.

94. Ljudski glas št. 24, 12. 9. 1919.

95. Naprej št. 236, 16. 11. in št. 237, 18. 11. 1919. Ljudski glas št. 29, 19. 12. in št. 30, 26. 12. 1919 ter št. 1, 2. 1. 1920; Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom V. Socialistično gibanje v Sloveniji 1869–1920. Beograd 1951, str. 402–403; Kermavner, Prepeluh, str. 503–504.

96. Ljudski glas št. 5, 29. 1. 1920.

KDZ je še pospešila tudi napoved občinskih volitev. 15. februarja 1920 so bili prvi okrožni sestanki zaupnikov KDZ v Kranju, v Novem mestu, v Brežicah in v Mariboru.⁹⁷ KDZ se je najbolj uspešno razvijala na Štajerskem. V Mariboru je začelo delovati okrožno tajništvo KDZ, ki je imelo veliko uspeha zlasti v pridobivanju novih članov med viničarji. 15. februarja je bil v Mariboru viničarski tabor, ki se ga je udeležilo okrog 1500 ljudi. Na njem so razpravljali zlasti o izboljšanju položaja viničarjev in o spremembi viničarskega reda.⁹⁸

Izvrševalni odbor JSDS je na svoji seji 22. februarja 1920 hkrati z napovedjo sankcij zoper komunistične organizacije pozdravil ustanovitev KDZ kot sestavnega dela stranke ter ji določil dva zastopnika v izvrševalnem odboru in enega v načelstvu stranke.⁹⁹ Končno je bil 29. februarja 1920 ustanovni zbor KDZ, ki je potrdil pravila in v resolucijah izoblikoval svoje najbolj aktualne zahteve. Zbor zaupnikov je pozval v razredno bojno organizacijo KDZ „vse naše kmetsko delavsko ljudstvo, to je zlasti male kmete, kajzarje, male obrtnike na kmetih, posle in kmetijske delavce.“ Med raznimi konkretnimi zahtevami naj posebej omenimo takojšnjo ustanovitev banke, ki bi izvedla anuliranje kmečkih dolgov in podprla kmete tudi pri bodočih agrarnih operacijah, reformo poselskega in viničarskega reda, socialnopolitično zaščito tudi za malega obrtnika na kmetih, ureditev razmer v narodnem gospodarstvu s poddržavljanjem izvoza in uvoza ter podporo združnim organizacijam. Ustanovni zbor je sklenil tudi ustanoviti v vseh krajevnih organizacijah KDZ gospodarske odbore, ki bi v sodelovanju s socialnodemokratskimi združenji preskrbovali člane z nujnimi življenjskimi in gospodarskimi potrebščinami.¹⁰⁰

KDZ je ob ustanovitvi Delavske socialistične stranke za Slovenijo poudarila, da se v spor ne bo vmešavala in da bo odločno vztrajala na socialnodemokratskem programu, svoje pristaše pa je pozvala, naj ostanejo zvesti JSDS.¹⁰¹ Po ustanovnem zboru je KDZ organizirala številne shode za ustanovitev svojih krajevnih organizacij. Poudarjala je, da morajo posebno pozornost posvetiti snovanju gospodarskih odborov kot predhodnikov bodočih konzumnih zadrug. Preko gospodarskih odborov naj bi kmetje organizirali tudi prodajo svojih pridelkov. KDZ je posebej za potrebe svojih članov ustanovila nakupovalno zadrugo Sloga.¹⁰² Osrednje vodstvo KDZ je na svoji seji 20. junija 1920 ugotovilo, da je bilo dotlej osnovanih 39 podružnic in da bo treba tesneje povezati s centralo okrožno tajništvo KDZ v Mariboru, ki je delovalo zelo samostojno. Sklenilo je utrditi novoosnovane organizacije in okrepiti v njih izobraževalno delo.¹⁰³

JSDS je v svojem volilnem programu postavila zahtevo po ljudski republiki, enotnosti države in lokalni samoupravi v gospodarskem pogledu, posebno pozornost pa je posvetila vprašanju izvedbe agrarne reforme v smislu dotedanjih strankinih načel.¹⁰⁴ Zanimivo pa je, da je Ljudski glas nato v volilnem boju poudarjal, da bodo morali slovenski socialnodemokratski poslanci glasovati ne le za demokratične reforme, za brezpogojno izvedbo agrarne reforme, za odvzem vojnih dobičkov, za pravične davke, za

97. Ljudski glas št. 8, 19. 2. 1920.

98. Ljudski glas št. 9, 26. 2. 1920.

99. Naprej št. 46, 26. 2. in Ljudski glas št. 9, 26. 2. 1920.

100. Ljudski glas št. 10, 3. 3. 1920.

101. Ljudski glas št. 12, 17. 3. in št. 13, 24. 3. 1920.

102. Ljudski glas št. 14, 31. 3. in št. 22, 26. 5. 1920.

103. Ljudski glas št. 26, 23. 6. 1920.

104. Ljudski glas št. 43, 19. 10. 1920.

socialno zavarovanje vsega revnega ljudstva, temveč tudi za avtonomijo Slovenije, kar je odraz posebnih Prepeluhovih stališč do ureditve države.¹⁰⁵ KDZ je v volilnem boju še podrobneje opredelila svoja stališča do izvedbe agrarne reforme, ki naj bi se izvedla v glavnem na zadružni osnovi, na prvem delegacijskem zborovanju KDZ 31. 10. 1920 pa je poudarila, da bo treba največ pozornosti posvetiti gospodarskim vprašanjem, razširitvi zadružništva, ter si prizadevati za ustanovitev lastne zavarovalnice in bolniške blagajne.¹⁰⁶

JSDS ni izkoristila po prevratu svojih izjemnih možnosti za okrepitev s kmečkimi množicami, delo na vasi pa je morala okrepiti zlasti zaradi ustanovitve komunistične stranke na Slovenskem, da nadomesti izgubo industrijskega delavstva.

Do končnega razcepa v JSDS in nastanka Delavske socialistične stranke za Slovenijo (DSSS) je prišlo že v času, ko je revolucionarnost na podeželju že splahnela in ko so zlasti SLS, SKS in tudi JSDS že uspele precejšen del kmetov vključiti v svoje organizacije, kar je zmanjševalo možnosti za uspeh komunistov. Že proglas levega krila JSDS 20. oktobra 1919 hkrati s socialističnim delavstvom omenja tudi kmečki proletariat, kar kaže, da se je zavedalo nujnosti enotnega nastopa industrijskega in kmečkega delavstva.¹⁰⁸ Na zboru zaupnikov DSSS 14. marca 1920 se je ing. Dragotin Gustinčič zavzel, da bi tudi na Slovenskem po zgledu italijanskih komunistov široko organizirali kmete.¹⁰⁹ V razpravah o organizaciji stranke so predvidevali, da bi v odbore DSSS tudi tam, kjer prevladuje industrijsko delavstvo, pritegnili zastopnike kmečkega proletariata, ustanavljali pa naj bi delavske in kmečke svete.¹¹⁰

Ustanovni kongres komunistične stranke na Slovenskem 11. aprila 1920 je nato med dokumenti sprejel resolucijo o agrarnem vprašanju z ustanovnega kongresa Socialistične delavske stranke Jugoslavije (komunistov) v aprilu 1919 v Beogradu. V njej zahteva „korenito odpravo vseh še obstoječih fevdalnih ostankov“, odvzem zemlje veleposestnikom brez odškodnine, kmetje naj bi hkrati z agrarno reformo dobili brezplačno na račun kapitalistov tudi kmetijski inventar, sredstva za zidavo hiš in gospodarskih poslopij, „vse posle pri razporeditvi in organizaciji dela na veleposestvih prevzamejo kmečki sveti, ki jih oblikujejo vsi, ki na teh posestvih dejansko delajo.“ O nameri stranke, da posveti pozornost tudi kmečkemu vprašanju, priča tudi resolucija o strokovnem tisku, ki predvideva, da se bi glasilo Ujedinjenje kot tednik ukvarjalo predvsem s kmečkim vprašanjem in komunalno politiko.¹¹¹

Toda razprava pomembnega slovenskega komunističnega voditelja dr. Milana Lemeža na vukovarskem kongresu je pokazala, da so bili v njej odpori zoper široko vključevanje kmečkega prebivalstva v partijske organizacije. Dr. Lemež je nasprotoval predloženemu programu strankinega vodstva glede dejavnosti med kmeti in ga menda označil v tem pogledu celo kot protimarksističnega. Poudaril je, da se mora komunistično gibanje le naslanjati na industrijski proletariat, „ako noče v zvezi s podeželjskim pauperi razvoedeneti.“ Podprl je predlog programa Dragiše Lapčevića in zato ju je skupaj zavračal

105. Ljudski glas št. 48, 24. 11. 1920.

106. Ljudski glas št. 46, 19. 10. 1920.

107. npr. razprava Etbina Kristana, Naprej št. 256, 5. 11. 1920.

108. Zgodivinski arhiv KPJ, tom V, cit. izd., str. 396–398.

109. Zapisnik zbora zaupnikov DSSS 14. 3. 1920 v arhivu CK ZKS.

110. Ujedinjenje št. 3, 24. 3. 1920.

111. Ustanovitev. Dokumenti ustanovnega kongresa komunistične stranke v Sloveniji 11. aprila 1920. Ljubljana 1969, str. 37–42.

Sima Markovič. Ob Lemeževi razpravi naj opozorimo na manifest kominterne proletariatu balkansko-podonavskih dežel, v katerem je tudi rečeno: „Vsak dogmatizem, ki odrija kmečke množice od komunistične stranke, čeprav bi se prikrival s komunističnimi gesli, je škodljiv za zmago delavsko-kmečke revolucije“ in da bo zmaga sovjetske oblasti v teh deželah „odvisna od sposobnosti komunistov, razširiti vpliv komunistične stranke na kmečke množice“. Sima Markovič je zavrnil Lapčevičevo in Lemeževo napoved, da bodo po predloženem programu dela na vasi kmečke množice prevladale v KPJ: „Zadosti smo poudarili in tudi v statutu predvideli, da ni treba hiteti z vaškimi organizacijami. Ustanavljati jih moramo šele, ko bodo ustvarjeni idejni pogoji, da se lahko obdržijo.“ Rudolf Golouh pa je v razpravi odločno nasprotoval manifestu kominterne in maksimalnemu programu stranke in ni videl možnosti za revolucijo v Jugoslaviji v povezavi delavcev in kmetov, temveč v njeni razširitvi iz osrednje Evrope. Upravičeno pa je pripomnil: „Kar se tiče kmetov, tudi ne bodo zadovoljni z radikalnim programom; zahtevali bodo nekaj pozitivnega.“¹¹² Umestna je kritika KPJ, da ni izdelala na vukovarskem kongresu posebnega in podrobnejšega agrarnega programa, temveč je napovedala le akcijo za razkrinkavanje buržoaznih laži in zlorab pri reševanju agrarnega vprašanja in da bo z vso energijo delala za izročitev vseh veleposestev brez odškodnine in z inventarjem kmečkim svetom. Tako je bil ta program še manj konkreten od resolucije o agrarnem vprašanju na beograjskem ustanovnem kongresu.¹¹³ Rdeči prapor je v poročilih o vukovarskem kongresu poudaril, da je bilo na njem eno osrednjih vprašanj „do kje more stranka industrijskega proletariata v pretežno agrarni zemlji ojačiti svoje vrste s kmečkim proletariatom, ne da bi pri tem oslabila svoj razredno revolucionarni značaj.“¹¹⁴ Vladna komisarija sta med voditelji manjšine na vukovarskem kongresu, ki je zahtevala na vasi samo organizacijo dninarjev, omenila tudi Golouha in Lemeža.¹¹⁵

„Levičarstvo“ v pogledih nekaterih vodilnih slovenskih komunistov na delovanje na vasi je hkrati z nerealnim agrarnim programom vplivalo v Sloveniji na počasnejše širjenje komunističnega vpliva na kmečkem podeželju. Novo pokrajinsko vodstvo je julija in avgusta 1920 organiziralo številne shode tudi po manjših podeželskih krajih, Rdeči prapor pa je vabil v KPJ tudi kmečko prebivalstvo. Že 10. julija 1920 je objavil načelni članek o kmečkem ljudstvu in komunistični stranki, v katerem je poudaril, da niso le služinčad, bajtarji in poljedelski delavci, temveč tudi mali in celo srednji posestniki v marsikaterem pogledu bolj zatirani in živijo pod slabšimi pogoji kot industrijski proletariat. Rešitev kmečkega ljudstva je v tem, „da v zvezi z industrijskim delavstvom zgrabi politično oblast v svoje roke, da stre moč kapitalističnih in fevdalnih oblastnikov, da uniči sistem, ki je naperjen proti njemu, da prevzame vso oblast potom delavskih in kmečkih sovjetov.“ Objavil je še več podobnih člankov in tudi precej dopisov s kmetov, kar pričra o postopnem širjenju vpliva KPJ na slovenskem podeželju.

Na seji pokrajinskega strankinega sveta 5. septembra 1920 so ugotovili, da se komunistično gibanje ne širi le med delavstvom v mestih, „ampak prešinja že široke množice delavnega ljudstva na deželi“ ter sklenili, da je treba v stranko organizirati tudi

112. France Klopčič, Velika razmejitve. Ljubljana 1969, str. 133–135, 141; Rudolf Golouh, Pol stoletja spominov. Ljubljana 1966, str. 227–228. Golouh je v teh spominih kratko povzeli govor v Radniških novinah dopolnil: „Potrebno je pritegniti v naše vrste tudi paupere in male kmete, zavedati pa se moramo, da bodo ti sodelovali z nami le, ako jim bomo dali zemljo – mi pa težimo za razlastitvijo zasebne lastnine.“

113. Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije. Ljubljana 1963, str. 51.

114. Rdeči prapor št. 10, 3. 7. 1920.

115. France Klopčič, Velika razmejitve, str. 153.

najbolj revolucionarne revne kmete.¹¹⁶ Komunistična stranka na Slovenskem je torej premagala napačne poglede v svojih vrstah glede delovanja med kmečkim prebivalstvom, ki ga je nato še okrepila zlasti v volilnem boju za konstituantno. V volilnem proglašu je poudarila, da zastopa interese ročnih in duševnih delavcev ter malih kmetov, ter da se bo borila za delavsko kmečko sovjetsko republiko. Zahtevala je razlastitev veleposestev in cerkvenih posestev in poudarila: „Zemlja naj se da tistemu, ki jo obdeluje v potu svojega obraza brez vsake odškodnine. Revnim kmetom naj nabavi država živino in stroje.“¹¹⁷ V volilnih letakih je nato zahtevala socializacijo odvzetih veleposestev, visok eksistenčni minimum pri obdavčitvi in progresivne davke, odpravo indirektnih davkov ter starostno, bolniško in brezposelno zavarovanje tudi za poljedelske in gozdne delavce. Rdeči prapor je pisal o številnih shodih po vaseh, na katerih so komunisti razkrinkovali politiko meščanskih strank do kmetov, o prizadevanjih za upoštevanje kmečkih interesov v stranki pa pričajo tudi sestave kandidatnih list s splošnimi pogoji, na katerih je bilo na Štajerskem in Kranjskem 10 kmetov in kmečkih delavcev.¹¹⁸ Pozna ustanovitev komunistične stranke na Slovenskem, premagovanje „levičarskih“ pogledov na delo na vasi, programske slabosti in napake KPJ v kmečkem vprašanju pa so kljub vsem tem prizadevanjem ovirali njeno globljo in širšo utrditev na slovenski vasi.

Iz tega pregleda programskih in organizacijskih prizadevanj slovenskih političnih strank od prevrata do volitev v ustavodajno skupščino za pridobitev kmečkega prebivalstva se vidi, da je bilo v tem obdobju politično življenje na slovenskem podeželju izredno razgibano in da je bila konkurenca za vpliv znatno hujša kot pred prvo svetovno vojno. Kmečko prebivalstvo jih je po prevratu s svojimi revolucionarnimi akcijami in odločnimi zahtevami prisililo, da so posvetile v svojih programih kmečkemu vprašanju posebno pozornost, da so jih bolj ali manj vskladile z radikalnimi pogledi na njegovo rešitev, posebno pozornost pa so morale pokazati v odnosu do agrarne reforme, kjer se je tudi najbolj očitno pokazal značaj strank. Stare politične stranke, SLS, JDS in JSDS, so si prizadevale z ustanavljanjem posebnih kmečkih organizacij oziroma organov (JKZ, Kmečki svet, KDZ) pokazati, da si lahko njihovi člani s kmečkega podeželja samostojno oblikujejo svoje zahteve, dale pa so jim tudi ustrezno zastopstvo v vodstvenih organih. V tem obdobju pa je z SKS tudi prvič solidno uspel poskus ustanovitve posebne kmečke, formalno neodvisne, dejansko pa liberalne stranke. SLS, SKS in JSDS so poskušale svoje člane nase tudi gospodarsko navezati in jim nuditi konkretne koristi s svojimi združenimi organizacijami, ki pa te svoje naloge v tem obdobju niso dobro opravljale.

Izidi volitev v konstituantno so pokazali velike spremembe v politični opredelitvi slovenskega kmeta in delavca. Dobra četrtina vseh volilnih upravičencev je glasovala za SLS (27 %), druga najmočnejša stranka na Slovenskem je postala SKS (15 %), le malenkostno je za njo zaostajala JSDS (14 %), na četrtem mestu je bila KPJ (8 %), za njo Demokratska stranka (7 %), na zadnjem mestu pa NSS z le 3 % glasov vseh volilnih upravičencev. V primerjavi z zadnjimi predvojnimi volitvami so bile najpomembnejše spremembe oslabitev SLS, ki je bila na teh volitvah le relativno, ne pa tudi absolutno najmočnejša stranka na Slovenskem, približno štirikratno povečanje glasov za obe delavski stranki ter uspešnejši prodor liberalnega tabora med kmečko prebivalstvo preko SKS kot kdajkoli prej. Slovenija je bila tudi edina jugoslovanska pokrajina, kjer je bila na

116. Rdeči prapor št. 24, 21. 8. 1920.

117. Rdeči prapor št. 37, 16. 10. 1920.

118. Rdeči prapor št. 49, 17. 11. 1920.

teh volitvah socialnodemokratska stranka uspešnejša od komunistične.¹¹⁹ Primerjava njenih volilnih rezultatov v urbanih naseljih in na podeželju pa pokaže, da se ima JSDS za svoj uspeh zahvaliti zlasti kmečkim volilcem.

Kasnejši razvoj je pokazal, da je bil takšen izid volitev za konstituanto na Slovenskem „trenutni izraz revolucionarne dobe,“¹²⁰ na katerega so seveda vplivali tudi programi strank in to ne le odnos do agrarnega vprašanja, temveč tudi do nacionalnega problema in državne ureditve, organizacijski ukrepi strank, delovanje strank tedaj, ko so bile na vladi in se je razkrila velika razlika med programi in prakso ter dejstvo, da je bilo združništvo tedaj v krizi ter je zato „gospodarsko še neodvisen mali slovenski človek, predvsem kmet, mogel voliti tako kot se mu je zdelo prav in pametno.“¹²¹ Svojih napak se je najbolj zavedala SLS, ki je takoj po volitvah prešla v odločno in načelno opozicijo s poudarjanjem avtonomije Slovenije in začela naglo krepiti svoje združništvo, ki je bilo temelj njene politične in ekonomske moči ter s poglobljanjem agitacijskega in organizacijskega dela tudi v številnih strankinih društvih. Njen odločen boj za absolutno prevlado na Slovenskem pa je olajšala nenačelnost SKS, ki je takoj po volitvah poskušala priti v vlado in se nato za vsako ceno obdržati v njej, obnovitev starih slabosti do dela na vasi v JSDS, ki je po prevratu kmečko ljudstvo „le prijazno sprejela, ni se pa organsko v idejnem in organizatoričnem pogledu povezala z njim“,¹²² ter upad revolucionarnosti na podeželju, ki sta ga pospešili tudi obznana in zakon o zaščiti države. Ta dva ukrepa sta prizadejala tudi udarec komunističnemu vplivu na vasi. Na vseh občinskih in parlamentarnih volitvah do šestojanuarske diktature je SLS uspela izbojevati absolutno zmago, in to kljub poznejši pozitivni preusmeritvi SKS oziroma Slovenske kmetijske stranke v Kmečko demokratsko koalicijo, kljub nekaj poskusom osnovanja posebnih kmečkih in delavsko kmečkih strank oziroma blokov in kljub njenemu občasnemu odstopanju od temeljnih načel.¹²³ Svoj prevladujoč vpliv na Slovenskem pa je začela izgubljati po veliki gospodarski krizi v ljudskofrontnem gibanju v drugi polovici tridesetih let, v katerem se je pod vodstvom Komunistične stranke Slovenije povezanost med naprednimi kmeti in delavstvom nenehno utrjevala in krepila ter se končala z njihovo skupno množično vključitvijo v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Po intenzivnosti prizadevanj in aktivnosti slovenskega kmeta za pridobitev ustreznih vlog v družbenopolitičnem življenju pa obdobje po prvi svetovni vojni v marsičem lahko primerjamo z njegovo vključitvijo v ljudskofrontno gibanje.

119. V občinah, katerih glavno naselje je večje od 2000 prebivalcev, je KPJ dobila več glasov kot JSDS (7352 proti 5295), v manjših občinah na podeželju pa je JSDS dobila kar 24 246 glasov, KPJ pa le 8937 glasov. Podrobnejša analiza volilnih izidov je v razpravi Vasilija Melika, Izidi volitev v konstituanti leta 1920, cit. izd., str. 45–54.

120. Fran Erjavec, K volitvam v Sloveniji. Naši zapisniki 1921.

121. M. Mikuž, Razvoj slovenskih političnih strank, cit. izd., str. 115.

122. Kermavner, Prepeluh, str. 528.

123. M. Mikuž, Razvoj slovenskih političnih strank, str. 115–137; Albin Prepeluh, Kmetijski pokret, str. 14–44; Kermavner, Prepeluh, str. 527–562.

DIE PROGRAMM- UND ORGANISATIONSTAETIGKEIT SLOWENISCHER POLITISCHER PARTEIEN FUER DIE ANWERBUNG DER BAEUERLICHEN MASEN IN DEN JAHREN 1918 - 1920

Zusammenfassung

Nach dem Umsturz am 29. X. 1918 erhofften sich die slowenischen Bauernmassen die nationale und soziale Freiheit. Sie liessen deshalb sofort ihren Unmut ueber die Handlungsweise der neuen Obrigkeit und die Politik slowenischer Buergerparteien laut werden. Bis zur Jahresmitte von 1919 dauerten von Zeit zu Zeit aufflackernde lokale Unruhen, die die Abneigung gegen die slowenische Obrigkeit ausdruueckten, zugleich aber die wichtigste Forderung der Bauernmassen - die Agrarreform - mit Gewalt durchzusetzen versuchten. Diese revolutionaere Bauernbewegung war spontan und zerrissen, weil die jugoslawische sozialdemokratische Partei (JSDS) ihre revolutionaere Aufgabe nicht erfuellt hatte.

Wegen der sozialen Struktur der slowenischen Bevoelkerung (rund 65 % lebten von der Landwirtschaft) waren die Bauernmassen ein beachtliches Element im politischen Kraefteverhaeltnis. Die politischen Parteien waren sich dieser Tatsache wohl bewusst und versuchten deshalb ihre Programme den radikalen Forderungen der Bauern moeglichst anzupassen. Die slowenische Volkspartei (SLS) versuchte mit der Gruendung eines Jugoslawischen Bauernverbandes (Jugoslovanska kmečka zveza) und mit einem radikalen landwirtschaftlichen Programm den Rueckhalt auf dem Lande wiederzugewinnen. Die Unzufriedenheit der Bauernmassen mit der klerikalen Politik wussten proliberale Elemente zu nutzen, am 1. Juni 1919 wurde die Selbstaendige Bauernpartei (Samostojna kmetijska stranka, SKS) gegruendet, fuer sie wurde vor allem mit der Parole agitiert, dass sich die Bauern nur mit einer eigenen Partei werden helfen koennen. Auch die jugoslawische demokratische Partei selbst arbeitete in dieser Zeit zum ersten Mal ein detaillierteres Bauernprogramm aus und gruendete einen Bauernrat, doch konnte sie damit keinen Erfolg verbuchen. Die besten Aussichten fuer die Mehrung ihres Einflusses hatte nach dem Umsturz die Jugoslawische sozialdemokratische Partei, deren Agrarprogramm erst im November 1919 ausgearbeitet wurde, die den Bauern-Arbeiterverband erst im Februar 1920 gruendete, die aber erst nachdem durch die Gruendung der Kommunistischen Partei ihr Einfluss unter den Industriearbeitern zurueckgegangen war, auf dem Lande taetig wurde. Die spaetgegruendete Kommunistische Partei Sloweniens uebernahm als Grundlage ihrer Agrarpolitik die Agrarprogramme der Parteitagungen in Beograd und Vukovar. Eine staerkere Aktivitaet in laendlichen Gebieten fand vor allem im Herbst 1920 statt.

Bei den Wahlen fuer die Konstituante 1920 gab die slowenische laendliche Bevoelkerung ihrer Unzufriedenheit mit der Politik der Slowenischen Volkspartei erneut Ausdruck, diese hatte ihren absoluten Vorsprung vor den uebrigen slowenischen Parteien eingebuesst. Grosses Vertrauen wurde fuer die liberale slowenische Volkspartei gezeigt, aber auch auf das Verhaeltnis zwischen den beiden Arbeiterparteien nahmen die Bauern grossen Einfluss, gerade wegen der Bauernstimmen bekam die JSDS doppelt so viel Stimmen wie die Kommunistische Partei. Dieses Kraefteverhaeltnis ist das Ergebnis der revolutionaeren Verhaeltnisse nach dem ersten Weltkrieg. Schon bei den ersten folgenden Wahlen konnte die slowenische Volkspartei den Rang des Hauptvertreeters der Interessen der slowenischen Bauern wiedererringen.